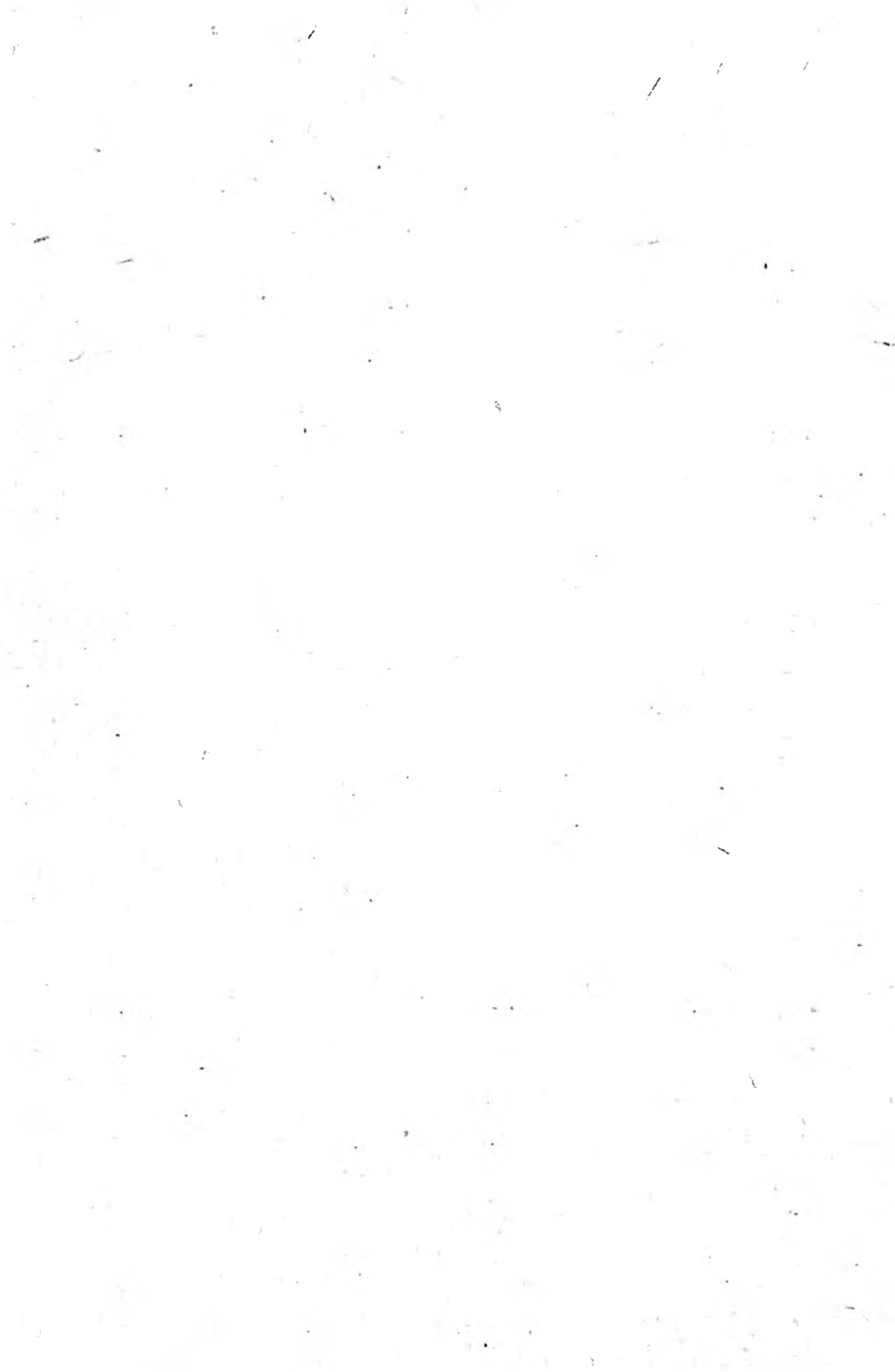

K. II. 763. ev. New Zealandische!

K/II 763 er

A VESZPRÉMI
EVANGÉLIKUS EGYHÁZMEGYE
TÖRTÉNETE

GÖRÖG ERNŐ

MUNKÁJA

PÁPA, 1926

FŐISKOLAI KÖNYVNYOMDA

ELŐSZÓ.

Az egyházmegye történetéhez az adatgyűjtés munkája már régen megkezdődött. Hrabowsky György, palotai, lajoskomáromi lelkész, senior, hangyaszorgalommal gyűjtögette az adatokat. Nagy értékű munka volna, ha megírta volna Dunántúl történetét, hiszen több, mint száz esztendővel élt előttünk s ami nekünk ma mult, az őneki még jelen volt. Az 1816. évi egyházmegyei gyűlés 9. pontjában felhivatnak a lelkészek, hogy a gyülekezet kebelében történt régi nevezetesebb dolgokról szóló irományokat hiteles formában a senior utján küldjék be a superintendenshez. Az 1870. évi püspöklátogatáskor is sok történeti adat jött össze. 1887-ben *Gyurácz Ferenc*, pápai lelkész (később esperes, majd püspök) akarta megírni az egyházmegye történetét, be is kérte a lelkészek-től gyülekezeteik történetét, de Gyurácznak saját gyülekezete is annyi munkát adott, illetve ő maga annyi munkát keresett magának, hogy egy hosszú időt igénybevevő monográfia megírására nem maradhatott ideje. Az ekkor beküldött történetek azonban így is értékes forrásmunkák.

A dunántúli egyházkerület felszólította az egyházmegyéket, hogy a reformáció négyszázados évfordulójára irassák meg történeteiket. Így hozta a veszprémi egyházmegye is 1916-ban azt a határozatot, hogy „tekintettel a küszöbön álló jubileumi esztendőre, a közgyűlés irassa meg az egyházmegye történetét egy kisebbszerű monográfia keretében; miután az ehhez szükséges anyag az egyes gyülekezetek történetének megírásával rendelkezésre áll“. Bizony az anyag nem állott így rendelkezésemre; a legkevesebbet ehhez a munkához éppen a gyülekezetek történetéből merithettem. Sok gyülekezet története nélkülözi a történeti kritikát s a legtöbb nem egyéb, mint az előző lelkész munkájának lemásolása (leginkább az 1870. évi püspöklátogatás idejéből). Éppen ezért a szerzők neveit nem tüntethettem fel.

Hálás köszönetet mondok e helyen Payr Sándor, soproni theol. tanár urnak, ki „A dunántúli evang. egyházkerület története“ c.

REFORMÁTUS FŐISKOLAI KÖNYVTÁR
P Á P A

ELŐSZÓ.

Az egyházmegye történetéhez az adatgyűjtés munkája már régen megkezdődött. Hrabowsky György, palotai, lajoskomáromi lelkész, senior, hangyaszorgalommal gyűjtögette az adatokat. Nagy értékű munka volna, ha megírta volna Dunántúl történetét, hiszen több, mint száz esztendővel élt előttünk s ami nekünk ma mult, az őneki még jelen volt. Az 1816. évi egyházmegyei gyűlés 9. pontjában felhivatnak a lelkészek, hogy a gyülekezet kebelében történt régi nevezetesebb dolgokról szóló irományokat hiteles formában a senior utján küldjék be a superintendenshez. Az 1870. évi püspöklátogatáskor is sok történeti adat jött össze. 1887-ben *Gyuráts Ferenc*, pápai lelkész (később esperes, majd püspök) akarta megírni az egyházmegye történetét, be is kérte a lelkészek-től gyülekezeteik történetét, de Gyurátnak saját gyülekezete is annyi munkát adott, illetve ő maga annyi munkát keresett magának, hogy egy hosszú időt igénybevevő monográfia megírására nem maradhatott ideje. Az ekkor beküldött történetek azonban így is értékes forrásmunkák.

A dunántúli egyházkerület felszólította az egyházmegyéket, hogy a reformáció négyszázados évfordulójára irassák meg történeteiket. Így hozta a veszprémi egyházmegye is 1916-ban azt a határozatot, hogy „tekintettel a küszöbön álló jubileumi esztendőre, a közgyűlés irassa meg az egyházmegye történetét egy kisebbszerű monográfia keretében; miután az ehhez szükséges anyag az egyes gyülekezetek történetének megírásával rendelkezésre áll“. Bizony az anyag nem állott így rendelkezésemre; a legkevesebbet ehhez a munkához éppen a gyülekezetek történetéből merithettem. Sok gyülekezet története nélkülözi a történeti kritikát s a legtöbb nem egyéb, mint az előző lelkész munkájának lemásolása (leginkább az 1870. évi püspöklátogatás idejéből). Éppen ezért a szerzők neveit nem tüntethettem fel.

Hálás köszönetet mondok e helyen Payr Sándor, soproni theol. tanár urnak, ki „A dunántúli evang. egyházkerület története“ c.

munkájának Veszprém megyére vonatkozó kéziratát szíves volt rendelkezésemre bocsátani. Felhasználtam még a következő forrásmunkákat: Payr Sándor: „Egyháztörténeti emlékek“, I. kötet; „Magyar protestáns egyháztörténeti adattár“ III.—IX. kötete; Thury Etele: „A dunántúli református egyházkerület története“, I. kötet; Hrabowsky György: „A dunántúli Evangy. aug. Conf. Superintendentia Predikátorai“; Poszvék Sándor: „A magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyház névtára az 1903. évben“ c. munkájának a dunántúli egyházkerületről irt bevezetése (129—134. l.); Góbi Imre: „A magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes egyház levéltárának jegyzéke“, I., II. kötet; Veszprém vármegye levéltárának jegyzéke (kivonatban az egyházmegyei levéltárba helyezve); „A zalai ág. hitv. evang. egyházmegye multja“, 1908; Miskei Ádám: „A kemenesaljai esperesség története 1695—1765.“ munkám számára készült magyar fordítása (közölve Payr: „Egyht. eml. I. 288—310 II.).

Átkutattam az egyházmegye levéltárát. Elolvastam az esperesi gyűlések jegyzőkönyveit 1787—1918. (IV. csomó), az esperesi vizsgálatok jegyzőkönyveit (V., VI., VII. csomó). Az egyes gyűlekezetek ügyeivel a következő iratok foglalkoznak: XXIV. csomó. I., 1—16. darab, Varsány; II., 1—13. Sikátor; III., 1—8. Veszprém; IV., 1—20. Öskü; V., 1—19. Galsa; VI., 1—12. Rigács; VII., 1—3. Nemeshany; XXV. csomó. VIII., 1—5. Bakonytamási; IX., 1—26. Kerta; X., 1—4. Dabrony; XI., 1—24. Lajoskomárom; XII., 1—27. Nagyalásony; XXVI. csomó. XIII., 1—15. Várpalota; XIV., 1. Pápateszér; XV., 1—26. Vanyola; XVI., 1—18. Homokbödöge; XXVII. csomó. XVII., 1—9. Fehérvárcsurgó; XVIII., 1—20. Pusztamiske; XIX., 1—6. Csót; XX., 1—2. Csékut; XXI., 1—3. Tapolcafé; XXII., 1. Nemesszalók; XXIII., 1—9. Somlószőlős; XXIV., 1—4. Somlóvecse; XXV., 1. Marcalgergelyi; XXVI., 1—5. Gecse; XXVIII. csomó. XXVII., 1—8. Bakonycsernye; XXVIII., 1—2. Külsővat; XXIX., 1—6. Hánta; XXX., 1—2. Pápa; XXXI., 1—2. Ajka; XXXII., 1—2. Takácsi; XXXIII., 1—7. Bakony-szentilászló XXXIV., 1—5. Magyarszombathely; XXXV. Súr; XXXVI. Tés. Ezeken kívül az I—XLIV. csomókban elszórva is sok érdekes adat van az egyes gyűlekezetekre vonatkozólag. Ezt a jegyzéket azért közlöm itt, hogy kedvet adjak a további kutatásra; van itt elég anyag az egyes gyűlekezetek történetéhez, amelyek azonban mint részletek, nem voltak munkámban felvehetők.

Tudom, hogy az idézetek a szöveg között zavarják az olvasást;

ezeket azonban azért vettem így fel, mert könyvemet további kutatás alapjául szolgáló forrásmunkának is szántam. Ahol csak lehet, nem magam beszélek, hanem forrásomat beszéltettem, mert az mindent jobban tud, mint én. Egyes gyülekezetek történetéből nagyon kevés adat állott rendelkezésemre. Másrészt azonban nagy örömömről szolgál, hogy több adatot tudtam összeszedni, mint amennyit munkám kezdetén magam is remélhettem. Ennek alapján most már minden gyülekezet bővítheti a maga történetét.

*

A multat megírtam; sok dologban nem láttam tisztán. De a jövő tisztán áll előttem: az ég peremén a protestantizmus tiszta napja bearanyozza az egyház két erős várát, a templomot és iskolát; egyikből szeretet, másikkól világosság árad, vagy inkább mind a kettőből mindakettő. Az ég peremén kibontakozó nap nem a lenyugvó, hanem a protestantizmus felkelő napját ábrázolja. Olyan szép lesz az, amilyen ez a ragyogó tavaszi nap, melyen munkámat bevégeztem.

Tés, 1923 március 21.

Görög Ernő.

BEVEZETÉS.

A reformáció terjedése, terjesztői.

Elsárgult levelek, dohos szagú akták vannak kezeim között, bús-derüs mult emlékeit lapozgatom, sehol semmi adat a gyülekezetek keletkezéséről; a XVI. és XVII. században már bizonyosan fennállott egyházközségek közül egyetlenegynek keletkezési idejét nem tudom biztosan meghatározni. A török had feldúlta az egész egyházmegye területét a Balatontól egész Győrig. Azoknak meg, akik templomokat, birtokokat vettek el a protestánsoktól, érdekében állott-e az esetleges írott emlékek megőrzése? Majdnem mindegyik gyülekezet történetében olvashatjuk, hogy a templomot, eklézsiához, iskolát tűz hamvasztotta el valamikor. Mennyi értékes tanubizonyosság pusztulhatott el a lángokban! Lehet, hogy szép, értékes emlékek kerülnének elő pókhálós, penész-szagú iratokat rejtő ládákból, de nincs, aki felkutassa, vagy bepiszkítsa velük a kezét.

A reformáció tanainak befogadására a talaj jól elő volt készítve. *Husz János* reformációját 1420-ban „a magyarok is már számosan bevették. És már nyilván vallják vala a tudományt“. (Pápai Pariz Ferenc: „Romlott fal felépítése“. Magyar protestáns egyháztörténeti adattár, V., 133. l.) Száz esztendőn keresztül forrott már a nép lelkében Husz tanítása, amikor *Luther* tanai is terjedni kezdtek és így termékeny talajra találtak.

Legrégibb emlékeink a pápai gyülekezeetről szólnak, de ott se annak keletkezéséről, hanem csak a gyülekezet egy-egy munkásáról, annak is inkább csak a nevét említve. Azt bizonyosra vehetjük, — mint Payr megállapítja, — hogy a gyülekezetek nem az ellen-reformáció korában, hanem inkább akkor keletkeztek, amikor a talaj alkalmasabb volt a szervezkedésre, tehát a XVI. és XVII. században, *Ferdinánd* (1526—1564.) és *Miksa* (1564—1576.) idejében. Pápa 1531, Kádárta 1535, Enying 1540, Felsőörs 1542, Kenese

1544, Szentkirályszabadja 1545, Lepsény 1560. évtől számítják keletkezésüket. (Thury, 22. l.)

A veszprémi egyházmegyében nagyon előkészítette a talajt a reformáció befogadására az 1535-ben veszprémi róm. kath. püspökké lett *Kecheti Márton* botrányos életmódja. Azt mondták róla, hogy a veszprémi apácák javait elfoglalta. A veszprémi székesegyház kincseit a veszprémi főispánnak elzalogosította, erőszakkal foglalta el Tátika várát. 1545-ben otthagyta Veszprémet, kilépett egyházából és nőül vette Homonnai Druget Antal leányát. Mint tékozló, fiatalon halt meg. (Payr: Dt. ehk. t. IV., Thury 15—16. l.) Ilyen gyenge egyházi gondozás mellett szabadon terjedhetett a reformáció. Hasonló eset siettette a Somlóvidék reformációját. Somlónásárhelyen Benedek-rendü apácák a Szt. Lambertről nevezett kolostorban a XVI. század elején a szerzetesi szabályokkal ellenkező oly gyalázatos és botrányos életet éltek, hogy *Gosztonyi János* (1510—25.) győri püspök II. Gyula pápa rendeletére vizsgálatot rendelt el ellenük, kiüzte őket a zárdából és premontrei apácákat rendelt helyükbe. (Payr idézi a Történeti Tár. 1903., 414. oldaláról.)

Forduló pontot képezett a reformáció terjedésére Fehérvár megszállása a törököktől. Innen, a budai basa pártolása mellett Veszprém, Fehér, Zala és Somogy megyékben szabadon terjedhetett a reformáció. Mikor Veszprém vára 1552-ben török kézre jutott, innen a püspök és a káptalan elmenekültek, a püspök 1629-ig nem is jött vissza; az őrség protestáns lelkészt tartott s így szabadon áradt szét Veszprém vidékén az evangéliom világossága. (Thury, 23. l.)

Csak futólag kívántuk érinteni a reformáció terjedését elősegítő okokat. Fontos még az is, kik voltak a reformáció terjesztői. Franciaországban emléket állítottak az 1914-ben kezdődött világháborúban elesett sok „Ismeretlen katona” emlékére. Mi is állíthatnánk ilyen emléket a reformáció ismeretlen katonáinak. Több az ismeretlen, mint az ismerős. A buzgó lelkészek, tanítók közül alig egy-kettőnek nevét jegyezte fel a krónika. A pápai *Bálint* pap, *Gyzdawyth* capellanus, *Huszár Gál*, *Sztáray Mihály* az ismert terjesztők.

A főiri terjesztők sorában az első *Thurzó Elek*, a buzgó evangélikus, ki 1527—1535-ben Pápa földesura volt. Az ő idejében kezdődött Pápán a reformáció. I. Ferdinánd Pápa városát 1535-ben *Enyingi Török Bálint*nak adományozta, ki főleg a Balaton mellékén, Veszprém és Somogy vármegyékben volt terjesztője a protestáns

vallásnak. Fia és örököse *Enyingi Török Ferenc*, szintén nagy pártfogója volt az evangélikusoknak. 1571-ben halt meg, mint főkapitány. Ennek fia, *Enyingi Török István*, *Pathay István*, pápai, majd veszprémi lelkész, később püspök, befolyására buzgó református és Pápán a presbiterium szervezésében nagy érdeme volt. *Enyingi Török István* fia még kis korában meghalt és így benne kihalt az *Enyingi Török* család. 1536-tól kezdve nemcsak Pápa, hanem *Ugod* és *Devecser* is az *Enyingi Török* család birtokában volt. Ebből a három helységből áradt szét Veszprém megyében az evangélium világossága.

*Ugod*nak volt földesura : ijjabb *Nádasdy Tamás* († 1620) is, a protestáns vallás hű pártfogója. *Veszprém*ben találjuk *devecseri Choron* Andrást és ennek fiát, *Choron Jánost*, ijjabb *Nádasdy Tamás* nagyapját. A tihanyi várparancsnok, *Gyulafy László*, Kádárta földesura, ugyancsak a prot. vallás terjesztője volt. (Payr : Dt. ehk. t.)

A reformáció buzgó terjesztői között nem szabad megfeledkeztünk az *Enyingi Török* család nagyasszonyairól sem. *Enyingi Török Bálint* felesége, *Pemflinger Katalin*, „a lutheranus nőoroslán“, *Török Ferenc* neje, *Guthi Ország* *Borbála*, *Ország* *Kristóf* országbíró nővére (1577-ben még élt, mint özvegy); *Török István* két felesége, *Lobkovitz Poppel Júlia*, de még inkább utolsó felesége, *Gersei Pethő Margit*, mind őrállói voltak az evangélikus vallásnak. *Kanizsai Pálffy János* az utóbbiról azt mondja, hogy a bebörtönzött *Czeglédy György* galamboki lelkészt a lutheránusokhoz való átterése miatt bocsátotta szabadon. (Adattár VIII., 19. l.) *Gersei Pethő Margit*, első férjének, *Török Istvánnak* halála után *Telekesi Török János*hoz ment nőül, magával vivén a somlói, jánosházai és szécsenyi uradalmakat és buzgó terjesztője lett ezekben az evangéliumnak. (Payr : Dt. ehk. t.)

Pápa, *Ugod* és a *Somló-vidék*, (*Devecser-Veszprém* vidéke) voltak a reformáció gyúpontjai. Mivel az egyes gyülekezetek keletkezési idejét nem ismerjük : földrajzi sorrendben foglalkozunk velük a következőkben.

ELSŐ RÉSZ.

A veszprémmegyei egyházközségek története.

ELSŐ KORSZAK.

A kezdet nehézségei.

— A XVI. és XVII. század reformációja. —

Pápa egyike a legrégibb gyülekezeteknek és Sopron meg Sárvár mellett a dunántúli reformáció központja. A reformáció itt Thurzó Elek (1527—1535. Pápa földesura) idejében indult meg. A gyülekezet keletkezését két emlék is 1531-re teszi. Az 1585. évi iskolai törvények ezt mondják: „A mi eleink 54 éven keresztül csaknem minden írott törvény nélkül voltak“, amiből következik, hogy 1531-ben már voltak „eleink“. A másik emlék, egy régi harang, a pápai ref. főiskola múzeumában őriztetik s rajta ez a felirat áll: „Scholae reformatae Papensis 1531“. Ez a későbbi öntésű harang is mutatja, hogy a régiek is ezt az évet tekintették iskolaalapítási évnek. 1534-ből már egy Gyzdawyth Péter „ludi magister et capellanus, sed non papisticus“ is ismeretes. (Payr: „A pápai ág. hitv. ev. egyházközség rövid története“. Pápai évkönyv, 1899.) Sajnos, se ő róla, sem az e tájban Pápán működött Bálint papról semmi közelebbit nem tudunk. Az utóbbiról Pápai Páriz Ferenc ezt mondja: „Azon világot azon időben gyűjtá meg Istennek ama nagy szolgája, Bálint pap is Pápa városában, kit Török Bálint Pápáról Debrecenbe hozata (1536), ki ott a tiszta tudománynak oly tiszta, de egyszersmind gyümölcsöző magvát veté, mely e mai napiglan a Magyarok között példa nélkül való bőv majorsággal gyümölcsözik e szép hirű városban“. (Adattár V., 144. l.)

Enyingi Török Eerenc idejében Sztáray Mihály püspök volt az evangélikus lelkes, ki 1565 körül jött Pápara és 1570-ben

innen hívták meg a soproniak lelkésznek, de nem fogadta el a lelkészi állást. 1574-ben Sztáray halála után Huszár Gál volt a pápai lelkész, ő azonban már 1575-ben meghalt pestisben. Utóda Huszár Dávid, de még jobban Pathay István, ki 1585-ben került Pápára, már határozottan a helvét reformáció híve volt. Az utóbbi idejében, 1610-ben, Szenczi Molnár Albert ezt jegyezte naplójába Páparól: „a templomot építik szépen“. (Payr i. m.; egyht. eml. I., 33. l.)

Hogy a vallási fanatizmus akkoriban milyen eszközökkel dolgozott, arra érdekes világot vet Forgách Ferenc kardinális eljárása, melyről ezt írja Török István 1610-ben: „Az elmúlt vasárnap akart kardinális uram valami komédiát praesentáltatni, kinek nagy állásokat is csináltak vala deszkából s ez komédiának vége az lett volna, hogy miképpen égették meg Luther Mártont az pokolban, testestül, lelkestül. De szombaton (nagy szombat) tűz ütött ki az kardinál konyhájából s átcsapott az pap házába s száz ház is leégett“. (Payr: Dt. ehker. t. IV. r.)

Pathay utóda 1612—1626. Kanizsai Pálffy János, ref. esperes, ki először szervezte — Enyingi Török István segítségével — a presbiteriumot, heidelbergi mintára. Az ő idejében már kevés számmal voltak az evangélikusok, kik a reformátusok templomába jártak, de az urvacsorát a néha-néha ellátogatott vidéki evangélikus lelkészekről vették. Zwonarics Mihály, pápai püspök-predikátor írja 1617-ben: „Lakék Pápán egy Egerszegi István nevű főbíró, ki . . . sokszor kért engemet házához jártában arra (kinek bizonyágai vannak e helyben), hogy az urvacsorája felől való tudományunknak igaz fundamentomit megjegyezném neki, kiket ő megtanulván, magát azokkal vigasztalhatnája is ellenkező felek ellen. Ennek kedvéért irtam vala egy néhány kérdésekkel és feleletekkel való írásocskát és azt neki adtam“. (Adattár VII., 166. l.) A külön, magán-házakban való urvacsorázásról a türelmetlen Pathay püspök ezt írta 1616-ban Kanizsai Pálffy Jánosnak: „Az a hír, hogy a gusztánus (= augustánus) predikátorok közül valakit a minap bevitték hozzátok, aki ott némely, az igazságot ferde szemmel nézőknek az urvacsora sakramentomát magánosan kiszolgáltatta“. (Payr: Dt. ehker. t. IV.)

A két felekezet későbbi békésebb viszonyáról ezt írja Kanizsai Pálffy János 1629-ben: „Pápán is úgy vagyton, vannak augustana hitvalláson levő keresztyének, de mivelhogy többen vannak a helvét hitvallásuak, azért a többivel nem vonnak ujját, hanem a helve-

ticus tanítónak tartásában egyetértenek, a predikációra eljárnak és egyaránt fizetnek, noha máshova járnak az urvacsorát felvenni“. (Thury: 242. l.)

Kanizsai 1626-iki feljegyzéseiből közöljük még a következőket: „13. die Martii Nyári Miklós ur őnagysága mindjástul fiastul költözött és ment ki Pápából és a pápai város Eszterhas Miklós palatinus őnagysága számára jutott és szállott“. „30 die Martii, azaz Virág (vasárnap után) hétfőn, déllyest négy óra tájban égett meg a pápai templom, a vár és a városnak nagyobb s szebb része“. (Adattár IX., 83. l.)

Mezőlak 1618-ban már bizonyosan fennállott. Ref. lelkésze ekkor (1618—19.) Nemeskéri János, 1620-ban Nemesnépi Ferenc, 1621-ben Nemeskéri János, 1623—27-ben Szentgyörgyi János, 1628—29-ben Győrvári István. (Adattár VIII. 28, 42, 53, 63, 84; IX. 53, 59, 93, 107. l.; Thury: 228. l.)

Takácsinak 1613-ban Boldaeus János, 1614-ben Sabbaraeus István, 1618-ban Hercseg Benedek volt a ref. lelkésze. 1629-ben nem volt lelkész. (Adattár VII. 142, 148; VIII. 20, 28.; Thury: 235. l.)

Homokbödöge a XVI. században keletkezett. Úgy az evangélikus, mint a református vallásnak voltak itt hívei, kik 1598-ban oratorium számára szereztek fundust, ingatlanokkal együtt. Bödöge „mindenkor lutheránus tanító fárája volt“. Egy 1703. évi tanuvalomás szerint „Bödögén... egy Juhos Predikátort értem, akit nyilván tudom, hogy Lutheránus Predikátor volt“. 1655-ben is az ugodi predikátor és mester járt ki Bödögére, mint Ugod filiájába, istentiszteletet tartani. A református egyházmegye 1618. évi névtárában szerepel Bödöge, mint önálló ref. gyülekezet. 1624-ben Paxi István, 1628-ban pedig Harangh Mihály volt a ref. lelkésze. (Gyűlek. története az egyházmegyei levéltárban; Payr: Egyht. eml. I. 311, 312. l.; Adattár VIII. 21, IX. 59, 106. l.)

Ugod, Choron János veje, ifjabb Nádasdy Tamás, buzgó evangélikusok birtoka, virágzó anyagyülekezet volt, „mindaddig, míg azokat (az ugodiakat) Pápistává nem tették“. Homokbödöge is filiája volt. Az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint a gyülekezet „az ellenkezők által elfoglaltatott“. (Thury, 235. l.) Tehát már 1629 előtt volt itt gyülekezet. 1646-ban Galli György ugodi lelkész jelen volt a бүki zsinaton (1642-ben mint száki lelkész írta alá a Concordiát). 1655-ben a szakonyi zsinaton egy Monedula (lat. = Csóka) János nevű egyént avattak fel ugodi

lelkésznek. Erről vallja Árki István, ugodi törvényes Eskütt: „Mikor 1655-ben irtak . . . , akkor Csóka János nevű Predikátor volt Ugodba, akivel együtt jártam Bödögére könyörgésre s Predikációra, Péter András nevű német ember házához, a Tatár pusztítása előtt, közelebb ki mirigy halál volt . . . Mester pedig a megnevezett 1655. esztendőben volt Deresitzki Mihály, kivel is én Bödögére könyörgésre lévén, a hajduk az Erdőn, Ugod és Bödöge között találván, könyörgést tettek a Mihállyal“. Ugod, mint anyagyülekezet, 1661-ben Szent-Miklósi János esperességének kebelében még fennállott. Az 1662. évi országgyűlésen a protestáns rendek Ugodot is felhozzák, mint ahol Esterházy Ferenc tisztjei a templomot és paplakot a róm. kath. részre elfoglalták és az ottani összes lakosokat vallásuk elhagyására különféle módon kényszerítették. (Payr: Egyht. eml. I. 79, 89, 133, 148, 312. l.; Thury: 349. l.)

Nagygyimót (Gimót) valószínűleg önálló anyagyülekezet volt, mert, mint egy 1703-iki tanuvallomási jegyzőkönyvben olvassuk; „ . . . a Gyimóti Eklézsia is Lutherana volt, mert egy Miklós nevű predikátor ide Csótra is két esztendeig járt“. Az ugodi fassio 6. pontja szerint „Gyimót is Lutheránus hely volt, azután Pápista birta“. Arra, hogy Gyimót Ugod filiája lett volna, nem találunk adatokat. Ugodi Kovács István vallja, hogy „mi Ugodiak Bödögeiekkel mindenkor egy Predikátort tartottunk“. Gyimótot nem említi. A reformátusokhoz egy időben a bödögei ref. pap „Gyimótra is járt szolgálni“. A reformátusok 1618-iki zsinatáról szóló feljegyzés a pápai esperességbe sorolja Gimót-ot. Ugyanazon jegyzőkönyv szerint, Nádasdy Tamás elkergette a ref. lelkészt Gyimótról. 1629-ben Hajgató András, 1640-ben Balassa Pál a gyimóti ref. lelkész. Az 1662. évi országgyűlésen a protestáns követek sérelmeik között felhozzák, hogy a nagygyimóti ref. lelkészt Esterházy Pál gróf tisztjeivel kiűzette, a parochiát, templomot a róm. katolikusok részére elfoglalta, a község lakosait pedig vallásuk elhagyására kényszerítette. (Payr: Eht. eml. I. 311, 312. l.; Adattár VIII. 21, 31.; Thury: 348, 349. l.)

Tapolcafő (Tapucaeie) ref. lelkésze 1614-ben Feli Dávid, 1618—1627 Sümegi Ferrarius (Vasas) Tamás (közben 1622-ben Nemeskéri János), 1629-ben Szerdahelyi Izsák volt. (Adattár VII. 148; VIII. 38, 51, 76, 84, 91; IX. 47, 76, 99, 108. l.; Thury: 229. l.)

Vanyola lelkésze 1646-ban Ujheli János, 1698-ban Nagy-földemesi György volt, ki Payr szerint polgárházban lakott s ebben tartá az istenitiszteleket. Forrásaink a gyülekezettről csak későbbbről szólnak. (Payr: Dt. ehk. t. IV.; Egyht. eml. I. 81, 135. l.)

Csót önálló anyagyülekezet volt. Lelkésze, Fabri György, 1652-ben avatott fel. A gymóti Miklós nevű predikátor Csótra is két esztendeig kijárt. 1661-ben Musay püspök még az anyagyülekezetek közé sorolja. (Payr: Egyht. eml. I. 87, 148, 311. l.)

Koppány önálló anyagyülekezet volt. Lelkésze, Szentgróti Benedek, 1623-ban aláírta a Concordiát. 1661-ben Zvonarics Sámuel esperességéhez tartozott. (Payr: Egyht. eml. I. 68, 147. l.)

Vaszar önálló anyagyülekezet volt. Református lelkésze 1625-ben Jankó Mihály. Az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint a gyülekezet „az ellenkezők által elfoglaltatott“. Dallos Miklós győri püspök az evang. lelkészt elűzte, a templomot, paplakot és iskolát elfoglalta. Musay püspök 1646-ban az elfoglalt gyülekezetek között sorolja fel Vaszart és visszaköveteli a királyi biztosoktól. A visszaadás az 1647. évi VI. t.-c. 17. §-a alapján meg is történt. 1655-ben Nagy András lelkésze írta alá a Concor-diát. Musay 1661. évi jegyzékében az önálló anyagyülekezetek közt szerepel. (Payr: Dt. ehk. t. IV.; Egyht. eml. I. 90, 138, 148.; Adatt. IX. 76.; Thury: 235. l.)

Lovászpatonának 1616-ból ismeretes a ref. lelkésze: Győri Péter. Az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint a gyülekezet „az ellenkezők által elfoglaltatott“. Evangélikus lelkészek voltak: 1630-ban Szölöskei Miklós, 1646-ban Kövesdy János, 1656-ban Gaál Márton, 1695-ben Galambos István, 1700-ban Nemeskéri Péter, 1711-ben Bödő György (ugyanő volt 1725-ben is), Horváth Mihály 1733 körül, 1732-ben Kajári István, 1750-ben Szilvágyi. 1786-tól a gyülekezet a győri esperességhez van sorozva. (Adattár VII. 156. Payr: Dt. ehk. t. IV. Egyht. eml. I. 71, 90, 135, 295, 313, 322, 324, 373, 375, 380. Thury: 235. l.)

(Bakony-) Jamási ref. lelkésze már 1619-ről ismeretes: Várallyai Péter; 1623-ban pedig Boldaeus Jánost találjuk itt. 1629-ben nem volt ref. lelkésze. Evangélikus lelkész 1622-ben Bona Jakab, 1640-ben Kassai (Cassai) János, 1646-ban Somogyvári János, 1653-ban Nemesházy János, 1680-ban Molitor András. A tanító 1690-ben Tóth István. A lovászpatonai gyülekezet ládájában talál-tatott egy 1721-ből való irás, melyben Bognár György lelkész és

még többen hit alatt a következőket vallották Bakonytamásiról: „... E gyülekezet temploma Szent István király által alapított, de 1711-ben az ág. hitv. követő hivek által elfoglaltatott s elején a Szűz Mária képe látható volt. Ember emlékezet óta ág. hitv. gyülekezet birta és a török uralom alatt is fennállott“. (Adattár VIII. 34, 51. IX. 50, 53.; Payr: Dt. ehk. t. IV. b.; Egyht. eml. I. 68, 78, 81, 88, 135.; Thury: 235. I.; Gyülek. tört. 8. I.)

Bakonyszentlászló község már 1437-ben bizonyosan létezett. A mai evangélikus templom Rómer Flóris szerint a XIII. század első felében már fennállott. Hogy maga a gyülekezet mikor keletkezett, nem tudjuk. Dénes Gábor lelkésznek 1783. évi anyakönyvi feljegyzése szerint: „A vallás szabad gyakorlata Szentlászlón már a mult században meg volt. Az 1666. évtől fogva voltak a gyülekezetnek lelkészei. „Az első volt Kovács György, ki 36 évig lelkészkedett e gyülekezetben.“ Az ő idejében volt itt Löwey Balázs, győri lelkész, kinek 1691-ben ajándékozott kelyhe ma is megvan a gyülekezet tulajdonában. Az üldözések idején a gyülekezet lelkész-tanítóját, Kovács Györgyöt, Esterházy János gróf „békében hagyni parancsolta“. A gyülekezet egyik harangja anyakönyvi feljegyzés szerint 1693-ban készült. (Gyülekezet története; Történeti Tár, 1903, I. 369.; Rómer Flóris: A Bakony 109—114.; Payr: Eht. eml. I. 324. I.)

Cseznek (Tseznek, Cseznek) ref. lelkésze 1618-ban Fejéregyházi Miklós volt, aki ebben az évben áttért az evangélikus egyházba. 1619—1622. Szalay György a ref. lelkész. Közben, 1621-ben a kónyi volt plebános, Győrvári István, áttért a ref. vallásra és ő lett a csezneki lelkész. 1627—28-ban Némethi Mihály a ref. lelkész. 1642-ben a törökök a csezneki predikátort is elhajtották feleségéstől. (Adattár VIII. 14, 32, 40, 72, 91, 92; IX. 99, 107. I.; Payr: Dt. ehk. t. IV. b.)

Sikátor lelkészi állása az 1657. évi pápai ref. zsinat jegyzőkönyve szerint üresedésben volt ez évben. Musay püspök 1661-iki jegyzékében mint anyagyülekezet szerepel. Szudovszky Mihály nevű lelkészét 1669-ben avatta fel Szenczi Fekete István superintendens; ugyanazon évben írta alá a Concordiát is. (Thury: 337.; Payr: Eht. eml. I. 98, 148.; Adattár V. 66.)

(*Veszprém*)-**Varsány**, nemcsak a veszprémmegyei, hanem a XVII. században a törökök által elpusztított vasmegyei is szerepel forrásainkban. Musay püspök 1661. évi regestuma a vasmegyeit is, a veszprémmegyeit is külön esperességbe sorolja, mint anya-

gyülekezeteket. Hogy az Egyesség könyvét aláírt lelkészek közül melyik a vasmegyei, melyik a veszprémmegyei, nem lehet meghatározni. A Concordiát az elsőők között írta alá Frank Balázs varsányi lelkész 1596-ban. 1607-ben Szentmihályfalvai Miklós, 1610-ben Csepreghi Pál, 1614-ben Meskó Pál, 1616-ban Nórapi István volt a varsányi lelkész. 1646-ban már határozottan a veszprémmegyei Varsányba avatott fel Sárvári Pál lelkész. („Harangszó“ 1922., 11. sz.; Payr: Eht. eml. I. 56, 60, 61, 63, 64, 135, 147, 148. l.)

Magyarszombathely lelkésze, Prochsa János, az 1646. évi bükki zsinaton jelen volt. Pellionis István lelkész 1656-ban írta alá a Concordiát. A legrégibb gyülekezeti anyakönyv első lapján Balog D. Ferenc van feljegyezve, ki 1645-ben, Fabricius János pedig 1660-ban volt a gyülekezet lelkésze. Ezek előtt vagy között volt egy Födemesi nevezetű. 1661-ben az anyagyülekezetek jegyzékében szerepel az egyházközség. Az 1672. évről van a gyülekezet birtokában egy ostyasütő vas. 1681-ben Solnai Dániel, utána Molnár István, 1695-ben pedig Szeli András a lelkész. Ebből az időből van a gyülekezet birtokában egy ezüst gyónó-kehely e felirással: „1695. akkori falu birája Maratskó István, predikátor Szeli András idejében szombathelyi ekklesiában való kelch; Szakál Benedek törvénybíró idejében csináltatott“. (Payr: Eht. eml. I. 91, 133, 148, 373.; Gyülek. tört. 1895., 17, 18, 25, 30. l.)

Bakonybákon a legrégibb adatok szerint 1618—19-ben Vépi Imre volt a ref. lelkész. Az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint a gyülekezet „az ellenkezők által elfoglaltatott“. 1655-ből már az evangélikus lelkész neve is ismeretes: Pray (Bay?) Máté, ki ez évben írta alá a Concordiát a szakonyi zsinaton. 1669-ben Borbély (Tansoris) Mihály a lelkész. (Adattár VIII. 20, 28, 41, 51; V. 166.; Payr: Eht. eml. I. 89, 98.; Thury: 235.; Magyarszombathely gyül. tört. 17. l.)

Ászár ref. lelkészévé 1621-ben felavattatott Halász György, ki még 1622-ben is itt volt. 1623—1629-ben Váradi János, 1640-ben Adonyi István volt a ref. lelkész. Az evangélikus gyülekezet keletkezéséről nincs semmi adatunk. (Adattár VIII. 79, 84, 91; IX. 47, 96, 108.; Thury: 293. l.)

Bodajk nem tartozik ugyan a veszprémi egyházmegyéhez, de hogy feledésbe ne menjen, feljegyezzük a rá vonatkozó adatokat. Önálló anyagyülekezet volt. Lelkésze 1638-ban Werbovói Márton. Az 1646. évi bükki zsinatról szóló feljegyzésben a bodajki lelkész

a távol levők névsorában szerepel. 1647-ben Ferrari Sámuel, 1651-ben Magyar Mihály („a veszprémmegyei Bodajk falu lelkésze“), 1653-ban Molitoris János lelkész írta alá a Concordiát. Musay 1661-iki jegyzéke az anyagyülekezetek közt sorolja fel. (Payr: Eht. eml. I. 77, 82, 86, 88, 134, 148. l.)

Jés (Teés, Thees, Thés) az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezők által elfoglaltatott“, tehát már 1629 előtt volt itt gyülekezet. Első ismert lelkésze, Somogyi István, 1640-ben jelen volt a reformátusok köveskúti zsinatán. Hogy ez a lelkész mikor került Tésre és meddig volt itt, arról nincs feljegyzés; tény azonban, hogy a Concordiát már 1622-ben aláírta. Az 1646. évi büki zsinat jegyzőkönyvében a tési lelkész a jelen nem voltak között van felsorolva. 1649-ben Hédervári Fejér Miklós, mint Nagy Thés lelkésze írja alá magát. 1655-ben Üveges (Vitriarius) Miklós a lelkész. 1658-ban a püspök és seniorok ajánló levelet adtak a thesi egyház számára templomra való gyűjtés céljából. 1661-ben az anyagyülekezetek közt szerepel Thees. Egy 1776-ból származó jegyzőkönyv 1. pontja ezt mondja: „Nem emlékezik ember arra, hogy valaha Teési Helységünkben az Evangelica Részről Praedicatoraink nem lettenek volna, hanem inkább az nem régében megholt Öreg embereink úgy emlékeztek, hogy Török Háboru előtt Galambos és Szely András, Praedikátoraink, Török Háboru alatt és utánna következő időben Födemesi, Tatai, Miszlai István, Vasoni, Csonka, Szilvágyi, Göndör continuo successé (= ilyen egymásutáni sorrendben) voltak“. (Payr: Eht. eml. I. 68, 84, 89, 134, 148.; Thury: 235, 293.; Egyet. ltár I. a. 24, 50.; Ehm. lt. II. 14. l.)

Bakonyndna ref. lelkésze 1640. és 43-ban Ujvári Jakab, 1652—54-ben Körmendi János, 1657-ben Tatai András. (Thury: 294, 302, 310, 337. l.)

Fehérvárcsurgó az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezőktől elfoglaltatott“. Komjáti István lelkész 1640-ben jelen volt a köveskúti zsinaton. Musay püspök 1661-iki jegyzékében az önálló anyagyülekezetek között szerepel Csurgó. A sárkereszturi ref. egyház jegyzőkönyvében e bejegyzés áll: „Kis Mihály, csurgói lakos, 1721-ben Kapi Gábor országbírói ítélőmester előtt így nyilatkozik: Ötven esztendeje, mióta tanu Csurgón lakik; amikor elsőben oda származott, Augustana Confession levöké volt a csurgói templom“. Polgárdi Kertész József, ref. lelképásztor 1736-iki feljegyzése szerint: Keresztes György, valószínűleg Csurgón

akkor legidősebb ember azt attestálta, tudja, hogy Bécs megszállása előtt 25 esztendővel is volt ezen csurgói eklézsiában predikátor Lutheránus, kik közül ismerte Hartzi, Tóth, Fedemési néven levőket. Fedemési idejében Bécs alá menvén a törökök, elpusztult a falu s mikor ezt azután újból megszállották, a helvét hitvallásuak tömegesen jöttek, ezek által a paróchia fundusa a templommal együtt erőszakosan elfoglaltatott; a gyengébb evangélikusok se vissza nem kapták, se helyette mást építeni nem tudtak. (Thury: 235, 293.; Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 148. l.)

Őskün régebben valószínűleg csak református magyar gyülekezet volt. 1657-ben a ref. lelkész Veresmarti János. Az evangélikus gyülekezetet a tót lakosok későbbi idetelepítésével keletkezett. (Thury: 338. l.)

Veszprém, régi róm. kath. püspöki székhely. Kecheti Márton püspök, 1545-ben otthagyta Veszprémet, kilépett egyházából és megnősült. 1570-ben már volt egy Balhay (Bathay) István nevű predikátora Veszprémnek, ki levélben kérte Battyány Boldizsárt, hogy üldözze ki az új eretnokséget, az unitáriusokat. 1612-ben Nagy Gáspár Veszprém ref. lelkésze, kinek azonban 1613-ban el kellett hagynia gyülekezetét. Ez évben egy veszprémi küldöttség Pathay István püspököt hívta meg veszprémi lelkésznek, ki innen 1623-ban kimenni kényszerítettén, Pápára költözött. 1624—28-ban Gál Imre a ref. lelkész. (1627-től vice-senior). Az ő idejében, 1627-ben építik a veszprémi templomot. 1629-ben iskolája is volt a veszprémi ref. gyülekezetnek. 1631-ben ezt írja Kanizsai Pathaynak: „Ami már a veszprémi eklézsiát illeti, csendben és örömben él a viharok után, amelyekkel két éve a dühös ellenség által a templomépités miatt elborítottatott, most tiszta napfény derült fel és sugárzik“. A veszprémi evangélikus gyülekezet csak később keletkezett. (Payr: Dt. ehk. tört. IV. b.; Adattár VII. 116, 141, 142, 146, 152. VIII. 105. IX. 60, 80, 94, 97, 98, 99, 104, 107.; Thury: 142, 212, 235. l.)

Nagyvázsony (Váson, Vásonkeő) korán befogadta a reformációt. 1526-ban elmenekültek innen a szerzetesek és apácák s a reformáció szabadon terjedhetett. De azért volt fennakadás is: a gyülekezet az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezőktől elfoglaltatott“. Az 1646. évi büki zsinat jegyzőkönyvében a nagyvázsonyi evangélikus lelkész a távollevők között említetik. A gyülekezet, Musay püspök 1661. évi jegyzékében az anyagyülekezetek között szerepel. 1672-ben Solnai István avatottatott

fel vázsonyi lelkésznek, ki 1674-ben a pozsonyi vértörvényszék elé idéztetett, a hazában bent maradók számára készült térítvényt aláírta s annak értelmében hivataláról lemondott.¹ Érdekes és feltűnő jelenség, hogy a nagyvázsonyiak 1675-ben külön szabadságlevelet kaptak I. Lipót királytól, mely szabad vallásgyakorlatot biztosít a nagyvázsonyi evangélikus és ref. hiveknek. Ez a diploma a gyülekezet levéltárában van.² Ugyancsak I. Lipót adott itt 1681-ben az evangélikus és református templom építésére engedélyt. 1695-ben Vázsony a kemenesaljai egyházmegyéhez tartozott. 1706-ban Temlin Balázs volt a tanítója. (A zalai egyházmegye multja 83, 84, 93, 94, 99.; Payr: Eht. eml. I. 99, 134, 147, 245, 270.; Thury: 235. l.)

Ajka régi gyülekezet. Temploma állítólag valamikor a barátké volt. Tény, hogy a szentségtartó az oltáron volt egész 1900-ig.³ A gyülekezet Musay püspök 1661-iki jegyzékében az anyagyülekezetek sorában szerepel. 1666-ban Scultéti János, 1674-ben Csajtai János volt a lelkésze. Ásbóth János esperes egyházlátogatási jegyzőkönyve szerint 1695-ben nem volt a gyülekezetnek lelkésze; tanítója ekkor Solnai Sámuel volt. A jegyzőkönyv szerint: figyelmeztetendők a templom megépítésére, illetve a tető restaurálására. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 97, 147, 245, 256. l.)

Pusztamiske alakulásáról nem szólnak forrásaink. Valószínűleg a XVI. században keletkezett s a devecseri gyülekezethez tartozhatott. (Ajka tört.)

Devecser patrónusai Choron András veszprémi főispán és ennek fia, Choron János voltak, kik alatt a reformáció bizonyára igen korán befogadást talált. Az 1646. évi büki zsinat jegyzőkönyvében a devecseri lelkész, Beczehely Balázs, a távollevők között említettik. 1661-ben a gyülekezet Zvonarics Sámuel egyházmegyéjéhez számíttatott. 1674-ben Dan Miklós volt a lelkész. Ásbóth János esperes 1695-ben a devecseri gyülekezetet is meglátogatta s az akkor felvett jegyzőkönyvben ez áll: „Lelkész, Sárosi András, meghalt. Iskola-tanító Gauder János. Hallgatók . . . , akik az én időmben“. Tehát Ásbóth 1695 előtt devecseri lelkész volt. 1696-ban Cseh György fogadta el a devecseri gyülekezet meg-

¹ Tolnay István vásonkeői ref. lelkész nem írta alá a térítvényt.

² Közölve Payr: Eht. eml. I. 206—208. l.

³ Ez ugyancsak az oltár eredetét bizonyítja. A pápaiak is a túskevári szerzet oltárát vették meg.

hívását s felavattatott Mihályfán. (Payr: Dt. ehk. t. IV. b.; Eht. eml. I. 134, 147, 245, 255, 268, 289. l.)

Ukk keletkezéséről semmit se tudunk. Musay püspök 1661. évi jegyzékében Zvonarics Sámuel esperességében mint önálló anyagyülekezet szerepel. Forrásainkban csak később fordul elő. (Payr: Eht. eml. I. 147. l.)

Kerta az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezők által elfoglaltatott“. Tehát már ez év előtt is volt gyülekezet. Lelkésze az 1646. évi büki zsinat jegyzőkönyvében a távollevők névsorában említették. 1656-ban Hettyei András lelkész aláírta a Concordiát. 1674-ben Fövenyesi János a lelkész. A gyülekezet irattárában van egy 1695-ben kelt végrendelet, melyet Solnai István irt alá. A gyülekezet tudós történetírója, László János, kiskamondi tanító — igen helyesen — azt következteti, hogy ez a Solnai István azonos azzal a volt nagyvázsonyi predikátorral, aki a Kolonics-féle reverzálist aláírta s ezért predikatori állását nem írhatta a végrendelet alá. A karakószörcsöki leánygyülekezet irattárában levő végrendelet szerint 1693-ban Fodor János volt a kertai lelkész. Ugyanőt említi Asbóth János esperes 1695. évi egyházlátogatási jegyzőkönyve is, mely azt is feljegyzi, hogy a paróchia szántóföldje 33 hold. (Payr: Dt. ehker. tört. IV. b. Eht. eml. I. 90, 134, 147, 245, 255.; Thury: 235. l.)

Kiskamond község 1550-ben keletkezett. Ebben az időben adományozott a Kamondy-család egy 365 □-ölnyi telket, melyen a templom, iskola és tanítólak áll. 1695-től kezdve mint Kerta filiáját említik forrásaink. (László János: A kiskamondi l. gy. tört.; Payr: Eht. eml. I. 245, 255.)

Karakószörcsök (Szercsek) 1695 óta Kerta filiájaként említetik forrásainkban. Már 1693-ból is van a gyülekezetnek írott emléke. Az istentiszteletet a kertai predikátor vezetésével eleinte magánházaknál, vagy egy pajtában tartották. (László János: A karakószörcsöki l. gy. tört.; Payr: Eht. eml. I. 245, 255. l.)

Somlósöllős (Nagyszöllős) predikátora 1631-ben Zólyomi Pál volt, kinek szöllője ügyében a nagyszöllősi lakosok Vásonkői Horváth Zsigmond földesúrhoz fordultak, ki viszont 1632-ben Kis Bertalan dunántúli püspök, sárvári lelkészhez irt levelet: igazitaná el a nagyszöllősi egyházi szőlő dolgát. Az 1646. évi büki zsinaton a távollevők között említették a nagyszöllősi lelkész. 1661-ben a gyülekezet Zvonarics seniorátusa alá tartozott. 1667-ben Vigil János a lelkész, ki 1673-ban a pozsonyi törvényszék elé idéztetett. Asbóth

János esperes egyházlátogatási jegyzőkönyve szerint 1695-ben Kelemen Benedek volt a lelkész; tanító nem volt ez évben. 1698-ban Szabó György nevű lelkész munkálkodott itt. (Egyet. levéltár I. a. 7, 54, 55.; Payr: Dt. ehk. t. IV. b. Eht. eml. I. 97, 134, 147, 245, 254. I.)

Doba, Musay püspök 1661-iki jegyzékében mint anyagyülekezet szerepel. 1695-től kezdve mint Nagyszöllös filiája említetik. (Payr: Eht. eml. I. 147, 245, 254. I.)

Somlóvecse forrásainkban 1695-től Nagyszöllös filiájaként említetik. (Payr: Eht. eml. I. 245, 254. I.)

Noszlop az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezők által elfoglaltatott“. (Thury: 235. I.)

Nagyalásony keletkezését egy 1721. évi nyomozási jegyzőkönyv alapján tévesen teszik 1656-ra. A gyülekezet már régebben fennállott. Lelkésze 1631-ben Almásy György, 1640-ben Hidvégi Mihály, ki megjelent a reformátusok köveskúti zsinatán, 1660-ban muraszombati Fábry János, 1666-ban Polkráb (Porkoláb?) János, 1674-ben Ujlaki János. A fent idézett vallomási jegyzőkönyv 2. pontja szerint az alásónyi templom 1656-ban épült. 1671-ben az alásónyiak a püspökhöz és seniorokhoz fordultak, hogy falujok anyaegyház maradjon. Berzeviczi Lajos, pápai Pálos-rendű vikárius ugyanis, mint földesur, ahhoz a feltételhez kötötte a dabronyi lelkészi állás betölthetését, hogy Alásónynak, mint filiának kell Dabronyhoz csatlakoznia. Az 1695. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv Dabronynál megjegyzi; „... cuius *nunc* Filialis Alásson“. (Payr: Dt. ehk. tört. IV. b. Eht. eml. I. 72, 93, 96, 204, 245, 254.; Thury: 293. I.; Egyet. levéltár I. a. 7, 174.; Gyülek. régi tört. az egyhm. levéltárban.)

Dabrony régi gyülekezet, mely az 1629. évi körmendi ref. zsinat jegyzőkönyve szerint „az ellenkezők által elfoglaltatott“. Első ismert lelkésze 1633-ban Zmihályfalvay János. A templomot és paplakot Alfonz, pápai Pálos vikárius foglalta el 1638 és 1646 között. A Pálosok, mint Dabrony földesurai, 1666-ban eltávolították a lelkészt bűnös életmódja miatt s 1668-ban csak az esetben választhattak papot a dabronyiak, ha Alásóny, mint filia, csatlakozik hozzá. Szenczi Fekete Isván 1670-ben Szmétana Andrást avatta fel ide lelkésznek. 1674-ben Reyczi András dabronyi lelkészt megidézték a pozsonyi törvényszék elé. Ennek helyébe Virág Mihályt választották, ki nagyképzetségű pap volt s egyházi szolgálatokra még Révkomáromba is elhordozták; a pestis idejében

nagy munkásságot fejtett ki, mindenütt lelki vigasztalást nyújtva. Mikor a törökök pusztításának Dabrony is áldozatul esett, lakását áttátele Vasmegeyébe. 1695-ben Illavai (Illasvay?) Illés a gyülekezet lelkésze. Utána következtek Szömöreý Márton, Kelemen Benedek, Farkas Mátyás, Nagy Péter, Frentol György, Horváth István. (Gyülek. tört.; Payr: Dt. ehk. tört. IV. b. Eht. eml. I. 98, 147, 204, 205, 245, 254.; Thury: 235. I.; Egyet. levéltár I. a. 7, 109. I.)

Nemesszalókról, mint Dabrony filiájáról, Berzeviczi Lajos 1668-iki levelében történik említés. Asbóth János kemenesaljai esperes 1695. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvében ez a megjegyzés áll: Szalók falu ember-emelekezet óta a dabronyi ág. hitv. ev. ecclesiához tartozik. Elfoglaltatott azonban a Helvetusok által. Ez ellen tiltakoztak, protestáltak. (Payr: Eht. eml. I. 204, 245, 254. I.)

Csöglén (Cseglýe) 1634-ben és 1639-ben ref. zsinat tartott, tehát itt is korán befogadták a reformációt. (Thury: 268, 291, 292. I.)

(Marcal-)Gergelyi (Gergöli) község állítólag IV. Béla király idejében keletkezett. A gyülekezet megalakulásáról nincs semmi feljegyzés. Mig Szergény és Külsővat fel vannak véve Musay Gergely 1661-iki regestumában, addig Gergelyi még nem szerepel ebben. Nem szerepelnek lelkészei a Concordiát aláírtak névsorában sem. Anyakönyvi feljegyzés szerint 1681-ben Kránitz Lőrinc volt a lelkésze. 1694-ben már volt a gyülekezetnek tanítója és ezen évtől kezdve Miskei Ádám feljegyzi a tanítók nevét is. Az 1695. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv azt mondja: lelkész nincs a Makovitzki halála óta; iskolatanító Miskei Sándor. (Gyülek. tört.; Payr: Dt. ehk. tört. IV. b. Eht. eml. I. 245, 253. I.)

Szergény önálló anyagyülekezet volt. Első ismert lelkésze, Sárvári (Draganosits) György, 1631-ben írta alá a Concordiát. Az 1646. évi büki zsinat jegyzőkönyvében a szergényi lelkész a távollevők jegyzékében szerepel. 1649-ben Vörösküý György a lelkész. Musay 1661-ben az anyagyülekezetek közt sorolja fel Szergényt. Egy 1680. évi tanuallomás szerint Káldy Péter tanu „tudja, hogy... Szergényben... be nem vették az papot, sőt most is predikátor vagyon közöttük és minden exerciciumot végben visznek“. Az 1695-iki egyházlátogatás alkalmával nincs a gyülekezetnek lelkésze, de a hallgatók azon lesznek, hogy mielőbb legyen. Ez évben az iskola tanítója Benedicti János, ki 1696-ban ordinál-

tatott szergényi lelkésszé. (Payr: Eht. eml. I. 72, 84, 134, 147, 245, 253, 267, 268.; Adattár III. 13. l.)

Külsővath (Vath, Vatt) anyagyülekezet volt. Györváry Ferenc lelkésze már 1612-ben aláírta a Concordiát. Ez a lelkész 1635-ben valami megbotránkoztató cselekedete miatt, hogy a büntetést elkerülje, áttért a róm. kath. egyházba. 1614-ben Hollósi János, 1628-ban vépi Veörös Benedek, 1631-ben Ujkéri Mihály, 1652-ben a morva nemzetiségű Trampota János volt a vathi lelkész. Musay 1661-iki jegyzékében Vatt mint anyagyülekezet szerepel. (Ugyancsak mint anyaegyház van itt felemlítve az Acsád melletti Vatt is.) Mikor 1663-ban Zrinyi Miklós Vathnál járt táborban, seregében evangélikus lelkész is volt. Asbóth János 1695-iki jegyzőkönyvében „Gergöli és Külső-Vath“ együtt szerepel. Az ez évi *mersel* egyházlátogatási jegyzőkönyv azt mondja: „Lelkészük nincs (tehát Mersének is volt valamikor lelkésze l). Ezelőtt Külső-Vathtal együtt gondoztatott. Kevéssel ezelőtt azonban a dömölkiekkel egyesültek . . .“ (a merseiek). A mersei iskola-tanító 1695-ben Gazdag István. (Payr: Eht. eml. I. 61, 63, 70, 72, 87, 147, 245, 250.)

MÁSODIK KORSZAK.

Küzdelem a létért.

A XVIII-ik század reformációja a türelmi rendeletig.

Egyik korszakot se tudom bizonyos évszámhoz kötni. Amint a természetben nem mondhatjuk meg órára és percre, hogy mikor kezdődik az este, úgy az egyháztörténetben se húzhatunk pontos idői határokat. Sőt a nap is a földnek csak egyik felén hanyatlik alá, másoknak ugyanakkor világít. Legtöbb gyülekezetünkre bizony ebben a korszakban aláhanyatlott a nap s csak kivételesen világított egyik-másiknak.

Sok gyülekezet történetét tanulmányoztam át s meg kell itt tárgyilagosan állapítanom, hogy a protestánsok üldözésénél, tempom, iskola, birtok elvételeknél sohasem a katolikusság, a katolikus *nép* volt a hibás, hanem mindig a patrónusok, a földesurak, a főpapok, a nép vezetői. Ha egyháztörténetírásunk ebben az irányban

haladna, egész más eredményeket állapítana meg. A nép époly kevéssé felelős a gyűlölet rombolásaiért, mint a közkatona a hadvezérek hibáiért.

*

Pápa földesura 1660-ban a róm. kath. Csáky László lett s ezzel kezdődött itt a protestánsok üldözése. Az evangélikus gyülekezet ebben az időben még nem alakult meg, hanem a szomszéd lelkészek jártak be s tartottak a reformátusok templomában az evangélikusok számára istenítiszteletet. Rendszeresen csak 1705 körül szervezkedett itt az evangélikus gyülekezet, Telekesi Török István, II. Rákóczi Ferenc vallásügyi megbízottjának, a pápai egyház nagy patrónusának oltalma alatt.

Az első ismert lelkész Kövesdy János, 1709-től pedig Tóth Sipkovits János (1710-től győri egyházmegyei esperes, később püspök). A gyülekezet tanítója Rogács János volt.

1714-ben a földesur, gróf Esterházy Ferenc, a főszolgabíró, majd hajduit és zsoldos katonáit küldte az evangélikus paplakra, ennek kulcsait követelve és kiutasítva a lelkészt. Hiába tiltakoztak Tóth Sipkovitssal együtt az előljárók, a hajduk és spanyol katonák bevágták az épület ajtaját, a gyülekezet tulajdonát elvették, a lelkészt, tanítót kiűzték, a lelkész könyveit és ingóságait elpredálták. Tóth Sipkovits csak úgy tudott megmenekülni, hogy „... ruhájától megvált és idegen képbén várostól félreállt”; téthi lelkész lett és innen járt be a kéttornyulaki ref. templomba a pápai evangélikusoknak predikálni. A gyülekezet tulajdonainak elvétele tárgyában sok sürgetésre 1721-ben vizsgálat volt, melyen az egyik tanu „tudja nyilván, hogy ezelőtt régi időkben az evangélikus, vagyis lutherános prédikátor az közönséges temetőhelyen tett predikációkat, maga hallgatói gyóntatását végben vitte . . . Tudja nyilván, hogy a kuruc világban szabadosan folytatódott részükről való exercitium és isteni szolgálat“. Hetven évig nem volt a gyülekezetnek lelkésze. 1757-ben a világi hatóság tudta nélkül a szabad vallásgyakorlattal bíró homokbödögei gyülekezethez csatlakoztak s így alkották „a homokbödögei és pápai összefoglalt augustana confession levő gyülekezet“-et. Néha a református lelkészek szolgálatával is éltek a pápai evangélikusok. Hogy a lélek-halászás mennyit ártott ezekben az időkben, azt mutatja egy, a református egyház levéltárában levő feljegyzés, mely szerint Pápán csak a ferencrendiek 1716—1788-ig 217 ref. és 270 evangélikust térítették át egyházukba. (Payr: „A pápai ág. hitv. evang. egyház-

köztség röv. tört.“ Pápai évkv. 1899. Eht. eml. I. 329. l.; Gyurázt: „A pápai ág. hitv. ev. gyűl. tört.“ Pápai levéltár.)

Nagyacsdd keletkezéséről forrásaink nem szólnak. Csak Aács Mihály esperes 1706-iki feljegyzésében szerepel Fodor Mihály nevű iskola-tanítója. (Payr: Eht. eml. I. 270. l.)

Békás-ról 1759-ről van egy tanuvallomási jegyzőkönyv Veszprém vármegye levéltárában, mely szerint a békásiak arra vonatkozólag hallgattatnak ki: a papi béren kívül bizonyos házanként való fizetést adnak-e a nyárádi plebánosnak, valamint szoktak-e adni a mezőlaki predikátornak. (Vm. lev. XIV. köt. 1049. sz.)

Homokbödöge szabad vallásgyakorlata megvolt ebben az időben. Egy régi írás szerint: „templomuk jóformán a pápai hívek segítségével állott fenn“. Páparól számos anyakönyvi adat van feljegyezve a régi matrikulákban. Ma is megvan a bödögei templomban az a két tölgyfa pad, melyeket a pápai hívek számára tartottak fenn. Az 1703 előtti időkben valami Juhos nevű lelkész volt Bödögén. Károly István 1711-iki egyházlátogatási jegyzőkönyve csak a tanítót, illetve annak fizetését említi, lelkészről nem szól. Ugyancsak Károly István 1724 körüli feljegyzése mondja, hogy Tóth István más körből jött Homokbödögére. 1725—1731. Göndör György a bödögei lelkész. 1735-ben Csikvándy (alias Thalabér) Ferenc, még az évben utána pedig Clement Jakab lelkész-kedik. A tanító ugyanekkor Baki András. Az anyakönyvek 1737-ben kezdődnek. Ugyanez évben a Malomsokra távozott Clement Jakabot Tóth István váltja fel (1749-ig). 1749—1757. Horváth Mihály a prédikátor. 1754-ben a reformátusokkal kötnek egyezséget a bödögei evangélikusok, mely szerint „egyik fél se kezdessen semmit a másiknak tudta és akarata nélkül az eklézsia dolgában“. A reformátusoknak saját lelkészük tarthatott istenitiszteletet sátoros ünnepek harmadik napján. Hrabovszky Sámuel (1757—1762) ezeket jegyzi fel hivatalba lépésének évében: „Minek utána Instantiánk által a Nemes Vármegyétől szabadságot nyertünk, állíttattam fel a Haranglábat (1759)“. Lelkészek voltak még: Szent Gróti Kiss Ádám (1762—1771), Kiss Zsigmond (1771—1783). Nagy patrónusa volt a gyülekezetnek az Aács-család. (Gyűlek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 296, 311, 316, 322, 324, 325, 357, 373, 375. l.)

Ugod, mint önálló anyagyülekezet, még szerepel Musay 1661-iki regestumában. Egy 70 éves ugodi esküdt vallja 1703-ban: „Bödöge mindenkor Ugodi Filiális Eklézsia volt, *mindaddig*, mig Somorjából egy Mauritius Praedikátort hoztunk, aki talán alig

lakott egy Hónapig itt Ugodba. Innen is mindjár kiüzték s az lett legelőbb is Bödögén Pápastává. Még ezután is Lutheranus Praedikátort tudok . . . egynéhány esztendőig . . .”. Mivel az ugodi gyülekezetre egy 55 éves kihallgatott tanu is csak 1655-ig tudott visszaemlékezni, feltehetjük, hogy az 1657—1660 körül, tehát I. Lipót uralkodása elején semmisülhetett meg. (Payr: Eht. eml. I. 148, 312. l.)

Vanyola lelkésze egy 1782. évi visitationális jegyzőkönyv szerint 1702-ben Györgyi Ferenc, 1711-ben György János. Az utóbbit Károly István esperes egyházlátogatási jegyzőkönyve tévesen jegyezhetette fel, mert „minekutána a kemény Persecutio megemésztette volna Pápa városában levő Evangelica Ecclesiát” (1714), akkor is Györgyi Ferenc vanyolai lelkészt vitték egy alkalommal Pápára egy újszülött megkeresztelésére s ugyancsak ő volt a lelkész még 1744-ben is. 1746-ban eltiltattak a vanyolaiak a szabad vallásgyakorlattól. Fábri Gergely és Németh Sámuel 1748-iki egyházlátogatása alkalmával se lelkésze, se tanítója nem volt a gyülekezetnek, „tanítóját, Fodor Mihály nevűt, halál által veszítvén el”. 1749-ben törvényszéki végzéssel köteleztetnek a vanyolaiak a templom átadására s a templom 1750-ben a katolikusok számára eivétetik. Az elfoglalással szemben a vanyolaiak ellenállást fejtettek ki. (Veszprém vármegyei levéltár XIV. köt. 1014, 1017. sz.) Fábri Gergely püspök feljegyzése szerint az elfoglalás ideje: 1752, junius 17. 1752 után Répási Ferenc, püspöki gondnok 28 férfit Veszprémbe idéz, mert a templomot nem adták át a veszprémi püspöknek; Veszprémbe bebörtönzik s botbüntetéssel sujtják őket; tizenhármat pedig Sümegre idéz, akiket szinte börtönbe vet s mindaddig ott tartja őket, míg a templom-kulcs átadására kötelező nyilatkozatot nem tesznek. A Sümegen bebörtönözöttek közül hárman ki is tértek. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 304, 315, 376. l. A 304. oldalon Miskei Ádám 7 bebörtönzöttet említ, míg a gyülekezet története 28-ról tud. Mindenesetre hitelesebb a gyülekezet irattára.)

Csót tanítója 1711-ben, Károly István, esperes egyházlátogatási jegyzőkönyvében szerepel (lelkész nem említettik). 1748-ban és 1750-ben Benedicti Ferenc a tanító. Fábri Gergely püspök 1750-iki feljegyzése szerint a gyülekezet elfoglaltatott 1745-ben. A tanító fele földjét az ugodi plebános elfoglalta azon a cimen, hogy kijár Csótra keresztelni. A földesur, gróf Esterházy Ferenc, a templomot egy éjszaka leromboltatta, a tanítót elüzette. Bárány János püspök említi 1757-ben kelt irásában, hogy atyja, Bárány György, a török

háboru idején Gyönkön hét pár, Csótról szökött jobbágyra akadt s ezeknek mondja, hogy miért nem igyekeznek prédikátort is vinni (t. i. Gyönkre)? Úgy látszik, ezek a jobbágyok vallásuk miatt üldöztettek el Csótról. (Vanyola tört.; Payr: Eht. eml. I. 315, 368, 376. l.)

Gecse nevével forrásaink között csak 1711-ben találkozunk; Károly István esperes egyházlátogatási jegyzőkönyvében feljegyzi a rektor fizetését is, a rektor nevét azonban nem említi. A gyülekezet eleinte Csikvádnak, 1750-től pedig Vanyolának volt a filiája.

Fábri Gergely püspök feljegyzése szerint a gyülekezet elfoglaltatott 1749-ben Biró Márton veszprémi püspök megbízottja, Hagymássi által. „Gecsei templomnak a Lutheranusoktól a kath. részére lett birói visszavétele“ tárgyában kiadott hiteles bizonyáglevél Veszprém vármegye levéltárában van 1749-ről. (XIV. köt. 1014. sz.) Fábri Gergely feljegyzése megnevezi „az utolsó“ tanítót, Halman nevezetűt is. A vaszari plebános ment át a megyei alispánnal, hogy megfossa a gyülekezetet szabad vallásgyakorlatától. Miskei Ádám feljegyzése szerint többek között a getsei templomot is, a legfelsőbb királyi tanács határozata folytán, mivel a kegyes királynő helyeselte, elfoglalták. A gyülekezetet megfosztották földjeitől, egyházi épületeitől s hiába folyamodtak később ezek visszaadásáért; még azt sem engedték meg, hogy halottaikra harangozzanak. Egy 1787-ben a Királyi Cameralis Adminisztrációhoz intézett folyamodványban ezt mondják a gecseiek: „Még régenten, amidőn az Eleink Getsei Helységet megszállották, . . . Augustana Confession levő Atyáink Oratóriumot és mester házat is építvén, mesterjük vala, ki szántóföldekkel és rétekkel birt. . . . Ezelőtt 37 Esztendőkel Weszprémi püspök mind ezen Exercitiumunktól bennünket teljességgel megfosztott és mindeneket tőlünk elvett“. „Azon ház, melyben Eleink Mestert tartottak, . . . katolikus Mesternek adatott“. (Gyülek. levéltár.) A gyülekezet régi tanítói voltak: Zsolnai Pál, Krajczár Péter, Bors Pál, Vrathelyi Illés, Stiglicz János, Lakatos János. (Vanyola régi tört. az ehm. levéltárban; Payr: Eht. eml. I. 303, 315, 376. l.)

Vaszar 1681 után újra életre ébredt, de 1725-ben már „per Pontificios occupata“. Aranylábi szanyi tiszttartó 1747-ben kiüldözte innen az evangélikusokat is. (Payr: Dt. ehk. tört. IV. b. Eht. eml. I. 373. l.)

Bakonytamásin Károly István esperes 1711-ben egyházlátogatást végzett s jegyzőkönyvében a lelkészről is szól. A gyülekezet régi emlékei között van egy 1715-ből való ezüst gyónó-kehely. Az 1725-iki névtár Nemeskéri Péter és Druglányi Pál lelkészeket említi. Az anyakönyvek 1731-ben kezdődnek. Ugyanez évben a gyülekezet lelkésze Tóth Mihály volt, kinek 1735-ben az esperességi határozat szerint helycserével Palotára kellett mennie. A gyülekezet legrégibb anyakönyvének címlapján a következő bejegyzés olvasható Tóth Mihály lelkész (1731—63) elődeiről: „Antecessores Michaelis Tóth erant: k. d. m. Göndör sub bello Rákóczyano, Jeremias Schwartzwalder, Georgius Bognár, Petrus Orbán“. Tóth utóda Csikvándy (alias Thalabér) Ferenc lett, ki az 1750-ik évben is itt volt. 1735-ben a tanító Boros János, kinek helyére Baki András bödögei Schola Mestert rendelte „a Sz. Társaság“. 1752-ben, mikor a helység gróf Esterházy Ferencnek volt elzálogosítva, a gyülekezet hívei örökös urukhoz, gróf Batthyány Lajoshoz fordultak az üldözés ellen pártfogásért. 1763—1765-ig Petroczy András, 1765—1766-ban Németh Ádám volt a lelkész. 1766-ban Perliczy Jónás (1766—1785) lelkész folyamodott gróf Batthyány Tóдорhoz a lelkésszégben megerősítésért és pártfogásért. (Gyülek. tört. 10, 11, 17, 19.; Payr: Eht. eml. I. 324, 373, 375. l.)

Pápateszér (Töszér) valamikor anyagyülekezet volt, de adatunk csak 1711-ről van róla, amikor is Mislai István volt a lelkésze. Az 1725. évi névtárban mint a katolikusok által elfoglalt gyülekezet szerepel. A jelenlegi róm. kath. templomtól nem messze, figyelmes vizsgálat után, felfedezhető a hajdani evang. templom alapja. (Payr: Eht. eml. I. 313, 373.; Bakonytamási gyülek. tört. 9. l.)

Bakonyszentlászlón, míg maga a földesur, Esterházy, türelmes volt az evangélikusokkal szemben, addig az uradalom alkalmazottja erőszakoskodott velük. Az 1700-as évek vége felé az evangélikus jobbagyok könyörgő levelet írnak a vármegye alispánjához: járjon közbe, hogy a 132 forint árendát, melyet a földesur szegénységükre való tekintettel elengedett, de amelyet a tisztartó rajtuk mégis követel s behajtani akar, elengedjék. Kovács György után Hada Tamás volt a lelkész, kit 1706-ban avattak fel Bakonyszentlászlóra s itt 1714-ig működött. 1715—1720-ig Fodor Pál, 1720—1722-ig Urszini Sámuel (első ízben), 1722—? Györgyi János, (1725-ben is), utána Lányi János, 1736-ig Clement Jakab, 1736—1766-ig Urszini Sámuel (másodszor), 1767—1771-ig Kiss Zsigmond, 1771—1773-ig Bertók György, 1773—1781-ig Mayer Dániel volt a lelkész. Tanító

volt 1768—1786-ig Klementis József. A katolikusokkal való testvéri egyetértés jeléül és a földesur iránti szeretetből 1777-ben felajánlották az evangélikusok a katolikus templom felépítéséhez segítségüket. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 324, 373, 375. I.)

Sikátor lelkésze 1711—1739-ig Bors Péter volt, kinek helyére 1739-ben Györgyi János költözött ide Szombathelyről. A gyülekezet sokat szenvedett az üldözések ideje alatt. Az anyakönyveket a gyiróti róm. kath. plebános vezette; ennek és a sikátori róm. kath. mesternek a hivek rendes adózói voltak, mig nem 1752 körül lelkész és tanítói lakuktól és harangjaiktól is végképpen megfosztattak. 1786-ban a szabad vallásgyakorlat végett a vármegyéhez intézett folyamodványban ezt mondják a sikátoriak: „Ezelőtt is circiter 34 esztendőkkel Sikátoron Vallásbéli gyakorlásunk lévén, ekkor belső és külső fundusaink voltanak, melyeket földes Uraságunk a mint Reflexiójában megesméri, tőlünk elvett. Ekkor sikátoriak elegendők lévén Predikátor tartására, most pedig három Helyiségbeliek könnyebben eltarthatjuk“. (Ehm. lt. XXIV. II. 4.) 1752 után úgy a sikátoriak, mint a varsányiak ezentúl Szentlászlóra jártak istenitiszteletre. (Ehm. lt. XXIV. II. 4.; Az uraság megjegyzései (reflexiói) a sikátoriak kérvényére, 1. pont.; Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. 313, 327, 373. I.)

Veszprémvarsányt 1711-ben meglátogatta Károly István esperes és ez alkalommal a tisztelendő úr (reverendus dominus) fizetéséről is szól; tehát akkor még anyagyülekezet volt Varsány. Egy 1711 július 4-én Lázi községben kelt végrendelet mondja: „... 1. Hagyok az predikátornak egy tallért és a templomra 3 forintot. 2. Hagyok a Lázi templomra 1 tallért... Én irom pedig Varsányi Predikátor, Bors Péter“. Ez a predikátor (már az évszámból következően is) nem lehet más, mint a sikátori Bors Péter. Lehetséges tehát, hogy Sikátor és Varsány ebben az időben társegyházak voltak. E végrendeleti feljegyzés szerint Lázinak is volt (mindenesetre evangélikus) temploma 1711-ben. [Az 1725-iki hivatalos kimutatás már a katolikusok által elfoglalt gyülekezetek közé sorolja Varsányt. Udvardy József, Ludi Rector Licent. így jellemzi ezeket az idöket: „... Ezen Varsány Helység lakosainak többsége eleitől fogva evangélikusokból állott és most is azokból áll. Hogy pedig a róm. kath. részről való Atyafiak idővel majd csak annyira szaporodtak, mint magok az Evangélikusok a Reformátusokon kívül, az az oka, mivel később sok familiák mind az Evangélikusok, mind pedig a Reformátusok részéről, majd hivata-

lért és betstületért, Birói tisztségért, majd adományért, csakhogy házat és sessiót nyerhessenek a Földes Uraságtól, majd pedig Criminalis Casusba ejtven magukat, életeknek megtartásáért tserélték vallásukat“. (Minden állításnál felsorolja a családokat is.) / „... Az Lutheranos Templom régenten szinte azon a helyen volt, ahol most a R. Cath. Templom áll és tsak Benedictinus Barát Uraknak Sz. Mártonból kimulások előtt kevés idővel rontatott el, noha addig is a Lázi Plebános járt ki ebbe Misézni; mert sajdítván az említett Földes Urak, hogy kétség nélkül Jóságaiktól megfosztatódnak, Somogyi Fő Apátur Ő Nagysága, nagy hertelenséggel kiválképpen a protestánságnak nagy hajtogatásával a Fundamentomból is kihányatott templom helyére Új templomot építtetett, mely mindazáltal tökéletességre a Mtgos Felséges Kamara Uraság alatt ment végbe“. (Varsány gyülek. tört. 1806., eh. lt. XXIV. I. 13.; Payr: Eht. eml. I. 317, 373. I.)

Magyarszombathelyen Szeli András után Schüle Antal, 1712—1729-ig Solnai Kosellya Sámuel volt a lelkész, ki értékes adatokat jegyzett fel az anyakönyvekbe. Az anyakönyvek az 1712-ik évvel kezdődnek. Tanítók voltak ebben a korszakban: 1720—1725-ig Kalenovszky Tamás, 1725—1761-ig Köntös János 1770—1787-ig Suhajda István, 1729—1740-ig Györgyi János. 1740—1785-ig Hosszúfalusi Magdó András volt a gyülekezet lelkésze. Az utóbbi 1742-ben jelen volt Tóth Sipkovits János püspökké avatásán, 1753-ban pedig ő is egyik püspökjelölt volt, de mivel kátholikus földesur községében működött, nem fogadta el a püspöki hivatalt.¹ Magdó András folyamodására 1740-ben a svéd király követének udvari papja, a protestáns fejedelmek követeitől s más hitsorsosoktól a szombathelyi eklézsia részére 30 rhenusi forintot gyűjtött. Különben a szombathelyi gyülekezet egyike volt azoknak a keveseknek, amelyekben vallásuk miatt nem üldöztettek a hivek, a lelkész, tanító el nem üzetett. Amikor 1746-ban gróf Esterházy Ferenc földesur meghalt, a lelkész ezt írta az anyakönyvbe: „cuius memoria sit in benedictione“ (legyen áldott emlékezete). (Gyülek. tört. 16, 18, 26, 46.; Payr: Eht. eml. I. 301, 307, 327, 375.; Hrabovsky: 56. I.)

Bakonybánk lelkészéről Károly István esperes 1711-iki egyházlátogatási jegyzőkönyve is tesz említést. A magyarszombathelyi

¹ Az ekkor megválasztott Bárány János püspök beiktatása 1756 április 6-án több plebánosnak és bencés szerzetesnek jelenlétében ment végbe, ami ebben a korban igazán szép megértést jelent. (Payr: Eht. eml. I. 307. I.)

gyülekezet anyakönyvi feljegyzése szerint 1723—1748-ig Démi István volt a lelkész, kiről Tóth Sipkovits János 1738-iki feljegyzése mondja: „... rendelést tettünk Démi István Bánki predikátor urammal...” Tóth-Sipkovits Jánosnak 1742-iki püspökké történt felavatása alkalmával a bánki lelkész is jelen volt. Miskei Ádám a kemenesaljai esperesség történetében Georgy N.-nek mondja ezt a lelkészt. 1749-ben Hrankó Sámuel barát jött Bánkra; hihetőleg ez üldözte el az evangélikus prédikátort. Fábri Gergely püspök jegyzékében az elfoglalt gyülekezetek között szerepel Bánk. Lelkésze ekkor, az elfoglalás idejében, 1750-ben, Endrédy nevezetű volt, (Payr: Eht. eml. I. 301, 317, 326, 373, 376.; Magyarszombathelyi gy. tört. 17. l.)

Ászár neve Károly István 1711. évi szombathelyi egyházlátogatási jegyzőkönyvében fordul elő: „A tisztelendő urnak 11 földje van az ászári határban, melyből az eklésia a lelkész úr részére hármat ad, a többit szabadságában áll művelni”. (Payr: Eht. eml. I. 316, 317. l.)

Sűr az 1700-as évek után (talán Csernyével együtt 1724 körül) keletkezhetett. Károly István esperes jegyzőkönyvében 1730-ban a sűri rektor, 1737-ben pedig a sűri predikátor fizetése van felvéve. Gróf Zichy János és Istvánhoz 1748-ban intéznek a sűriak alázasos instanciát, melyben már *második* lelki tanító behozatalát kérelmezik. Különben gróf Zichy János 1746-ban adott már engedélyt a vallás-szabadság gyakorolhatására. Az anyakönyvek rendes vezetése, mint az 1792. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv (Ehm. lt. V. 2, 6. l.) megállapítja, 1741-ben kezdődött s ettől kezdve már pontosabb adatok állanak rendelkezésre. 1760-ban gróf Zichy Jánoshoz fordultak a sűriak egyszerű oratóriumuk kijavítása iránt, ki e célra segílyt is adott. Ez ügyben a vármegye tanuvallatást is folytatott: „a suuri lutheranusok eleitől fogva volt-e oratoriomjok s az elpusztult helyiben a mostanit nékiek Zichy Imre gróf engedte által s az előbbeni oratoriomjok kiigazításának letiltása iránt”. (Veszprém várm. levéltár XIV. köt. 1055. sz.) 1761-ben épülettűt adott az uraság a leégett iskola felépítésére.

A szabad vallásgyakorlat 1767 április 6-án megszűnt. Erről a napról ez a bejegyzés áll a kereszteleési anyakönyv 38. lapján: „Die mox 6-ta eius dem mensis Aprilis Oratorium Evangelicorum ex mandato Regio est ademptum, atque ita Exercitium Religionis nostra in Suur cessavit”. (Nemsokára ugyanazon hó április 6-án az evangélikusok imaháza királyi parancs folytán elvétezt és így

a mi vallásgyakorlatunk Suuron megszűnt.) 1770-ről Horváth Sámuel csernyi lelkész, ki Súron is végezte a keresztelest, a következőket jegyezte fel az anyakönyv 39. lapjára: „*Conspectus Infantum eorum Suriensium, qui ex Indultu Majestatico atque premissi A. R. D. Plebani Suriensis Joannis Horecsny Testimonio eius litterali, — Stipati facultatis concessas, — in Csernye per me, Samuelem Horváth V. D. M. Baptizati sunt*“. (Kimutatása azon evangélikus kisdedeknek, akiket királyi engedelem folytán a sári róm. kath. plebános, H. J. írásos bizonyáglevelle mellett átküldetve, mely szerint csoportosan engedélyezve én, Horváth Sámuel, csernyi lelkész, megkereszteltem.) Elvették a gyülekezet imaházát, a prédikátor és tanító használatában volt földeket is. Istenitisztelestüket a sáriak ekkor a lelkészlak pajtájában tartották.

A gyülekezet lelkészei: 1747—1748: Batsúr György, 1748—1751: Neogradi Mihály, 1751—1759: Liszy István, 1759—1766: Perlitz János, 1766—1767: Pokorny Lukács. Ismert tanítók: 1754—1759: Reitsáni György, az első tanító; 1760—1767: Plachy János. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 320, 321, 376. l.)

(Bakony-)Csernye (eleinte Cerny = fekete) lakosai 1724-ben Nyitra megyéből jöttek s telepedtek le gróf Zichy János földesur birtokára s bőven elláttattak mindenféle szükségletekkel. 1725-ben már a lelkészt is felemlíti az egykoru névtár (Past. Jeren. = Schwarzwaldor Jeremiás 1731-ig). 1726-ban teljes vallásszabadságot nyertek a csernyeiek s ezt mindenkor meg is tarthatták. Ugyanez évben kezdődnek az anyakönyvek is. Ugyancsak a gróf adta ki az eklézsia, paróchia és iskola telkét a falu legszebb, középrészén; földeket és réteket is bőkezűen adományozott. Károly István esperes az 1730. évről feljegyzí a csernyeí lelkész és tanító fizetését (az utóbbínál 8. pont: „Harangozástul 5 den., egy petsenye, egy itze bor“). Tóth-Sipkovits János 1739-ről feljegyzí a győri esperességi jegyzőkönyvben, hogy a meghalt tordasi lelkész helyére ment Csernyéről Urathelyi Illés tót lelkész, ennek helyére Csernyére pedig Bukovszky György, ki az 1750-iki névtár szerint is még csernyeí lelkész (1753-ig). Ez ellen a lelkész ellen vizsgálatot tartott a vármegye, „kiről mondatott, hogy a kath. plebános híre nélkül pápistákat lutheránusokká tevén, gyóntatta, halottaikat temette, házasság dolgában esküdtetett“. (Veszprém várm. lev. XIV. köt., 1023. sz.)

1752-ben a vármegye a csernyeiek szabad vallásgyakorlatát akadályozni akarta; ezért Zichy István grófhöz folyamodtak: „A

mi mostani Predikátorunk a Nemes Vármegye által a mi Religiónknak exercitiumjátul újabban inhiheáltatott. Mi pediglen . . . Nagyságodhoz, úgy, mint Isten után legfőbb Vigasztalónkhoz nagy alázatosan folamodunk, hogy bennünket . . . tovább is oltalmazni méltóztassék, mert mink mindnyájan és mindenestül a Helységet inkább itthagynánk, hogysem mint Predikátor nélkül itt lakjunk . . .” Zichy István ezt válaszolja a kérvényre: „Minthogy idvezült Eleim akkoron, amidőn a belül irt Cserneyi Helység impopulátatott, az Instansok Contractus szerint is szabad exercitiumot megengedték és ezen szabadságot magam is . . . helyben hagyom, . . . eddig való Ususban hagyattatnak, de a Nemes Vármegyénél is, további békessegés megmaradások iránt Bátyám Urammal együtt magamat interponálni fogom“. A gyülekezet templomának alapfalai 1754-ben tétettek le s a templom 1760-ban épült fel. 1754—1784-ig Horváth Sámuel volt a lelkész. (Ehm. lev. XXVIII., XXVII. 1, 2.; Payr: Eht. eml. I. 319, 320, 327, 373, 376. l.)

Jés lelkésze, Vázsonyi Mihály, 1711-ben aláírta Károly István esperes eskümintáját. Az 1725. évi győri esperességi jegyzőkönyvben Szilvágyi Mihály tési lelkész neve szerepel. A gyülekezet irattárában levő okmány erről ezt mondja: „ . . . valamelly Haragbul Teési Uraimék Szilvágyi Uramat ki tudták, Göndört hozták helyette. Az mig pedig Göndör Uramért vóltak, megtudván akkori Vori nevezetű Prefectusa az uraságnak, mind Templomot, mind Eklezsia Házat ell Pötsétöltette, Göndör Uram bé nem eresztetett, hanem az Határon költetett lerakodni. Utóbb hathatós Instantiájokra ugyan béeresztetett, de nem soká az Uraság Parrantsolattyából kényszerítetett ki mennyi. ¶Lett, hogy akkori Mtgos Gróff Uraság, Pétsi Pöspek egyszersmind Fejér Vári Prepost is, mostani Gróff urunknak Neszelrode Ferentz Prépost Urunknak Testvér Bátya, megszánván őket, hogy számosan voltak, Predikátor Mester nélkül, hogy magok és gyermekeik tudatlanul ne neveltessenek, Mestert engedett nékiek, hogy hozhatnak. És így hozták a nemrégiben megholt Bongya Ferentzet (Hrabovszky 81. l. szerint 1737-ben volt tési licentiatús), az ki szolgált 24 esztendeig Tésen (1750-ben itt volt). Utána volt Nyirő János 3 esztendeig, most actu lévén Mesterünk Rogáts Pál, 17 Esztendőül fogva vagyon. Summában miulta az Predikátor Uraiméktul elmaradtunk, 44 Esztendők számálattatnak. De ugyan mind ekkoráig békessegés életet éltünk. Egy darabig Bongya Mesterünk egy Templomban szolgált a Pápistákkal, t. i. a mi templomunkban, de aztán hogy attul is a Mgos Uraságtul

elállítottunk, mintegy ezelőtt 24 esztendővel, Oratorium Ház adatot nekünk . . . , ebben szolgáltak mindeddig az Mestereink“.

Rogáts Pál után, ki 22 évig hivataloskodott, Nagy István 5 évig viselte a tanítói hivatalt, de a nyomor miatt más vidékre kellett mennie. Egy 1777-ben kelt vizsgálati jegyzőkönyvben ez áll: „ . . . most csak mesterek vagyon, mig Felséges Asszonyunk kegyelmességébül prédikátort nyerhetnek, mig azon boldog idő elérkezik, Palotai Augustana Confession levő Templomban járnak. (Ehm. lt.) Ugyancsak 1777-ben „a plebános részére terhes fizetések alól való felmentésért Ő felségéhez“ folyamodik a gyülekezet. (Ehm. lt. II. 1.) 1778-ban Tés Várpalotához tartozott 401 lélekszámmal. 1779-ben a helytartótanács egy végzése a tanítót megfosztotta a gróf Neszelrode testvére által kijelölt földektől, az imaház pedig 97 forint 17 pénzre becsültetvén, a hivektől elvétellett azzal, hogy ezt a pénzt osszák fel maguk között. A felkinált pénzből azonban senkise fogadott el semmit.

Az 1790. évi egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyvének I. pontja ezt mondja: „Ugyan a megnevezett gyülekezet (t. i. a tési) az országgyűlésre menő Uraink számára segítségül kezünkhöz küldött 1 frt. 18 krt. Ezelőtt circiter 12 esztendővel (1778) a megnevezett Gyülekezetnek Eklésiai Fundusi, azaz Szántó földjei és rétjei és gyümölcsösse lévén, az uraságtul káposztás földjei együtt elvetetődött: Instálnak azért, ha vissza lehetne az ország gyűlése erejével nyerni“. (Ehm. lt. IV. 3., II. 14, 2, 3., II. 24.; Payr: Eht. eml. 313, 321, 373, 376.; Hrabovszky: 29. 1.)

Várpalota keletkezési ideje bizonytalan. 1702-ben már volt a gyülekezetnek lelkésze. Az istenitiszteleket eleinte a ref. lelkész vezetése alatt együtt tartották, 1700-ban azonban az uraság parancsára elváltak. Az evangélikusok ekkor csak 20—22 párt számláltak; Felső-Magyarországon segély-gyűjtést eszközöltek s megvették a mostani templom és lelkészlak helyén volt két házat. Az ezek egyikében tartott istenitiszteletre még a távol Varsányból is eljártak. Ez időben hozta a gyülekezet első tanítóját, Fekete Pált, ki egyik gyülekezeti tag házában tanított. A reformátusoktól való különválás óta az antalfai gyülekezet kölcsön adott harangja volt használatban 1715-ig. A gyülekezet első lelkésze Molitorus (Molnár) András volt 1703-ig. Utána 1713-ig Molitoris Sámuel lelkészkedett, kinek idejében az első iskola is megépült. 1713—16-ig Saárosi János, 1716—1725-ig Györgyi Ferenc volt a lelkész, kinek idejében az első imaház épült. 1725—1735-ig Ursini Sámuel a prédi-

kátor. 1734-ben „Palotai ágost. valláson levők veszprémi püspök által tilalmaztatnak oratoriomjoknak kőből leendő építésétől“. (Veszprém vármegye lt. XIV. köt. 1002. sz.) Az 1735. évi kispécsi esperességi gyűlés azt határozza, hogy Ursini Sámuel helyére menjen Palotára Tóth Mihály tamási predikátor uram (1735—1744-ig). Balog Ádám, a későbbi superintendens következett ő utána (1744—1750-ig), majd 1750—1756-ig Kiss Zsigmond, 1756—1765-ig Nagy István, a későbbi superintendens, 1765—1772-ig Sikos István, 1772—1778-ig Szeniczai Bárány Pál, 1778—1783-ig Horváth Sámuel. Tanítók voltak Fekete Pál után Somorjai Tamás, Tóth Mihály, Paksi Mihály, Köves Pál, Fábri István, Bartók György, 1778—1781-ig Drugányi Pál.

Külön ki kell emelnünk a kath. gróf Zichy-családnak a palotai gyülekezettel szemben mindenkor táplált jóindulatát. Bárány Pál lelkész idejében gróf Zichy István maga is készítet a templom-építési engedély megnyerhetése ügyében a helytartótanácsához egy instanciát 1777-ben. A következő évben meg is érkezik az engedély s a veszprémi generális gyűlés által kiküldött Perczel Ferenc főbíró a helybeli kath. plebánossal a templom helyét kiméreti. De egy rovott élete miatt elbocsátott tanító a kath. plebánosnál feljelenti a gyülekezetet, hogy az általa kimutatott pénz nem a sajátja, csak a hivatalos vizsgálatra kérte kölcsön. A főbíró a plebánossal ismét megjelenik és a gyülekezeti pénztár felnyitását követeli. Bárány Pál lelkész azonban ezt megtagadja, a vizsgálatot elrendelő királyi parancsot kérvén. A régi imaház az épülő új templom falai között mindaddig megmaradt, tehát használatban is volt, míg 1779-ben megkezdték a tető-gerendázat felrakását s ezzel egyidőben a régi imaház elbontását. 1780-ban avatták fel az új templomot. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 324, 326, 374, 376.; Hrabovszky: 11, 18, 24, 25. l.)

Fehérvárcsurgóról Tóth-Sipkovits János 1738-iki feljegyzése ezt mondja: Csurgói eklésiában, mivelhogy azelőtt is a mi ekklesiánk volt, de a papok és seniorok nemtörődősége és hanyagsága miatt átment a kálvinista pásztrokhoz, itt voltak tisztelendő urak Mislai, Földimesi, utoljára pedig Orbán Péter, vagy más néven Nemeskéri. Ez az utolsó könnyelműen elhagyta az ekklesiát. Ilyen rendelést tettünk tiszt. Démi István Bánki predikátor urammal, hogy Csurgói Lutheránus embereink tiszt. Mihály (bizonyára másolási hiba, Tóth Mihály helyett) akkorbéli Palotai predikátor uramnak fizessenek. A volt evangélikus templomot a reformátusoktól 1748-ban a róm.

katholikusok foglalták el. 1778-ban a csurgói hívek lélekszáma a környékbeliekkel együtt 147 volt. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 326.; Várpalotai gyül. tört. 7. l.)

Öskü (Eskü) keletkezését az 1903. évi egyetemes névtár 1672-re, a gyülekezet története (az ehm. levéltárban) pedig 1696-ra teszi. Mind a kettő téves. A gyülekezet 1721-ben keletkezett s első lelkésze, Raksányi György (1721—1748-ig) mindjárt az első évtől kezdve anyakönyvet is vezetett. Károly István esperes 1737-iki feljegyzésében szerepel az ösküi lelkész fizetése is. Mezibrodzskyról azt mondja az 1792. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv, hogy mint rector jött ide „az öreg“ s „második predikátor ab anno 1748“ (1792-ig). 1753-ban a vármegyét is foglalkoztatta az az eset, hogy egy „V. J. ágoston vallásu feleségét a plebános akarván eltemetni, azt azonban a lutheránusok nem engedték“. Még 1755-ben és 56-ban is folyt erre vonatkozólag a tanuvallatás. (Veszprém várm. lev. XIV. köt. 1028, 1031, 1034. sz.) A gyülekezet tanítói voltak: Záchon Márton (1721—34-ig), Lányi Pál (1734—44-ig), Lonszkai Márton (1744—47-ig), Raksányi Mátyás (1748—61-ig), Zatureczky Dániel (1762—65-ig), Piringer Dániel (1765), Bacsúr Pál (1767—68-ig), Johanni Márton (1769—72-ig), Mezibrodzsky Pál (1772—1781-ig). (Gyülek. tört.; Ehm. lev. V. 2, 4. l.; Payr: Eht. eml. I. 321, 374, 376. l.)

Veszprémből 1732—33-ban 40—47 család a közeli Vámosra járt ki istenitisztelet tartása végett, a nagyvázsonyi lelkész prédikációjának meghallgatására, kinek fizetéséhez is hozzájárultak bizonyos összeggel. A veszprémi evangélikusok tehát Nagyvázsonyhoz tartoztak, de úgy, hogy sem a vázsonyi lelkész nem jöhetett Veszprémbe, sem a veszprémiek nem mehettek Vázsonyba. 1733-tól 1783-ig Öskühöz csatlakoztak a veszprémiek; közben, 1778-ban pedig a várpalotai templomépítési folyamodványban szerepel a gyülekezet 147 lélekszámmal. 1748-ban a veszprémi lutheránusok ellen az oratoriumnak építése, istenitisztelet tartás és temetés érdekében tisztí vizsgálat tartatott a vármegye részéről. (Várm. lt.) A veszprémi gyülekezet sem az 1725-iki, sem az 1750-iki, sem pedig az 1786. évi névtárban nem szerepel; csak a türelmi rendelet után kezd szervezkedni.

Hogy ebben a korszakban a protestánsok itt is üldöztettek, annak bizonyossága az egyetemes levéltárban (l. a. 19, 3.) levő latin irás, mely azt igazolja, hogy Droher Jánostól (evang.) és Balai Jánostól (ref.) a Veszprémbe való lakhatási jog vallásuk miatt

tagadtatott meg 1769-ben. 1778-ban a városban a püspök kívánására szervezendő új parochia költségeihez való hozzájárulásra akarták kényszeríteni az evangélikus és református lakosokat; ezért a két felekezet felírt Veszprém vármegyéhez és felségfolyamodványban fordult az uralkodónőhöz (Egyet. lt. I. a. 23, 10.) 1786-ban a veszprémi káptalan folyamodott a vármegyéhez, hogy a kálvinisták és lutheránusok a vallásgyakorlástól eltiltassanak (Várm. lt. XIV. köt. 978. sz.; Gyülek. tört., levéltára; Várp. gyül. tört. 7. I.)

Ajka régi fatemploma 1725 körül tűz martaléka lett. Lelkésze 1725-ben Gazdag István. Az anyakönyvek 1726-ban kezdődnek. 1750-ben Szalai nevű, 1759—1765-ig Bartók György, 1765—1791-ig Lakos Ádám volt a lelkész. 1780-ban az ajkaiak mint sérelmet panaszolják fel, hogy eltiltották azt, hogy az evang. és ref. felekezetbeliek kölcsönösen járhassanak egymás templomába s a lelkészek egyházi szolgálatával kölcsönösen élhessenek. Tanuvallatás is volt ez ügyben „ajkai Calvinistáknak az ottani luth. predicatorral az az isteni szolgálatok kiszolgáltatására nézve a Kis Lődi plebános engedelmének hozzájárultával kötött egyezség iránt“ (Veszprém várm. lt. X. köt. 1095. sz.) Nagy pártfogói voltak a gyülekezetnek az Ajkai, Sándor és Armpruszter (Puzdor) családok. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 372, 376.; Hrabovsky, 14. I.; Egyet. lt. I. a. 28, 27.)

Pusztamiske tanítója az 1750-iki névtár szerint Lukács (Luce) nevezetű. 1760-ban a vármegye tanuvallatást folytatott „Miskei templom, harang és mester házának a pápisták részére Poór János főbíró által tett elfoglalása, pápista mesternek béhozatása, elüzetetése, ottani luth. mester által birt szántó és réti földeknek kiáltali bírása iránt“. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 1053. sz.)

Devecser papja 1706-ban az ugyanez évben esperessé is megválasztott Aács (Áts) Mihály, ki azonban hamarosan Simonyiba költözött († 1708). Tanító 1706-ban Gyürcesek János, 1708-ban Regulí András a devecseri lelkész. 1713-ban M. Hegyfalusi György devecseri lelkész választatott meg kemenesaljai esperessé. Ennek botrányos életmódja pecsételte meg a devecseri gyülekezet sorsát. Miskei Ádám feljegyzése szerint ez egy kath. özvegyasszonnyal állott össze s az ettől származott gyermekét anyjával együtt Szentgróton helyezte el. „Ez a gyalázat az egész egyházban elterjedt, a lelkészeket, kegyurakat és hiveket megbotránkoztatta és felháborította, ellenfeleink és hitfeleink rágalmazására ürügyet nyújtott, az egyházak üldözésére eszközt szolgáltatott, hitfeleink folyamod-

ványait is megakasztotta a magas kancelláriánál. Miután ezt a Hegyfalusit a földesur Devecser városából kitiltotta, az egyház a plebánosnak hatalma és befolyása alá került“. Ámbár Hegyfalusinak Devecser város polgáraitól bizonyító iratai is voltak, ottani erkölcsös életmódjáról, dacára annak, hogy az alispán felmentette a házasságtörés miatti 40 forintnyi pénzbírság alól, a lelkészek szóval és írásban hevesen támadták. Vázsonyban halt meg. Meghalt a devecseri nagymultú gyülekezet is, egy ember hibájából (1715 körül). (Payr: Eht. eml. I. 276, 278, 279, 290, 291. l.; László János: A kertai gyül. tört.)

(Zala-)Galsa tanítója 1706-ban Maczkó János. 1725-ben a gyülekezet a kemenesaljai egyházmegyéhez tartozott. (Payr: Eht. eml. I. 270, 372. l.)

Rigács az 1725-iki kemenesaljai egyházmegyei névtárban csak név szerint felemlítve szerepel. Keletkezéséről semmit se tudunk. (Payr: Eht. eml. I. 372. l.)

Kerta lelkésze 1706—1710-ig Szénesi (Szenes) András. Az 1745. évben az egyházkerülethez terjesztett folyamodvány szerint 1721 táján nagy zivatar fenyegette a gyülekezetet. „Mivel a kertai evangélikusok a Mélt. Zichi háznak örökös jobbágyi lévén, ezelőtt circiter 24 esztendőkkal az említett Méltóság három Papot, Tiszt-tartóját, Ispányait és haiduit reájok küldvén, akkori Predikátorjokat ki akarta üzni és szokott Exercitiumjoktul avagy devotiójoktul kívánta megfosztani“. Az 1725-iki névtár szerint Rotarides Sámuel a lelkész. Tóth-Sipkovits János 1742-ben Németh Mihály szalóki tanítót ordinálta kertai lelkésznek, ki még 1750-ben is itt volt. Ebből az időből való gróf Zichy Imre templomépítési engedélye: „Ezen levelem mellett engettem meg kertai Falusiaknak, hagi tovább is csak épecsek imádkozó házakat, mivel az Templomot, kiben ezelőtt voltak, elvettem tőlök és senkitül bántások ne legyen. Giörött Die 1 xbres 1742. (P. H.) Groff Zichy Imre, m. k.“ Az elvett templom még 37 évig fennállott a róm. katolikusok birtokában.

Nagy jóltevője volt a gyülekezetnek a Zichy-család. Gróf Zichy József, Kerta község földesura, 1740—50 körül a lelkész és tanító számára földeket és réteket ajándékozott, jóval előbb pedig gróf Zichy Imre a lelkész és tanító számára, valamint templom- és iskolafundusnak tágas beltelket adott. Egész 1794-ig a Zichy-család látta el fával is a lelkészt és tanítót.

Az oratórium 1743-ban készült el, fából, sövény falakkal.

1752-ben gróf Zichy Istvánhoz intézett folyamodványban panaszolják a kertai evangélikusok, hogy a nagyszöllősi plebános, maga mellé vevén a megye járásbeli szolgabíráját, kiment Kertára és hét evangélikus házat és az evangélikusok oratóriumát is el akarta foglalni. 1753-ban Fábry Gergely superintendens kereszturni fogságából történt kiszabadulása után néhány évig Kertán élt száműzetésben. Miskei Ádám 1756-ról említi, hogy Mlinarik László Kertáról ment Nemesdömölkre.

A kertai gyülekezet irattárában levő protocollum szerint a kertai evangélikus és katolikus lakosok az 1780-ig közös haranglábat és egy közös harangot birtak s használtak. A római katolikusok a 37 évvel előbb elvett templomot ez évben újonnan megépítvén, 1781-ben a közös harangot a maguk tornyába önhatalmulag felhúzták. Ezért kárpótlásul gróf Zichy Károly 90 forintot utalványozott. (László János: A kertai gyül. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 301, 306, 307, 372, 376. l.)

Kiskamond tanítója 1725-ben Instoris István. Egy 1755-ben kelt tanuvallomási jegyzőkönyv szerint: „... mindenkor is Lutheránus mestert tartottak, hanem csak mostanában az kertai Predikátor eltiltatott Tekéntetes Nemes Vármegye Fő Szolga Birája által, hogy ezen Filiális Fölső Kamondi Fárájában ki ne mennyen Exercitiumának végb. vitelére, hogy pedig Ember emlékezetitül fogva Kertai Predikátor Fölsőkamondra kijárt és mindennémő Exercitiumát végb. vitte, ezt hitünk szerint vallyuk és bizonyittyuk“. 1741-ben épült fel a gyülekezet első oratóriuma, sövényfonású falakkal és nádtetővel. 1750-ben Nyirő nevű tanítója volt a gyülekezetnek. (László János: A kamondi gyül. tört.; Payr: Eht. eml. I. 372, 376. l.)

Karakőszörcsökön egy 1760-ból való tanuvallomás szerint a kurucvilág előtt (1703—1711) is volt a lutheránusoknak mesterjük. Az 1750-ből származó tanuvallomási jegyzőkönyv szerint a helységben levő cemetiumnak (tüskekerítéssel körülzárt temető) békés használatában voltak, de „Miólta a pápisták a régi pusztá templomot megújították és mióta az felszenteltetett, azóta a tüskevári plebános a lutheránusokat oda temetkezni tilalmazta“. 1748-ban egy éjszaka a pápista mester ellopta a lutheránusok harangját. Tanuvallatás is folyt ez ügyben a vármegyénél. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 1004. és 1020. sz.) Egy tanu „a mestertől magátul hallotta, eő vette le a Harangot, de a Tüskevári Plebánus úr parancsolattyából“. 1787-ben a katolikusok 22 forintot adtak harangmegtérítés címén.

Egy 1759-ből származó jegyzőkönyv szerint az oratórium 1743-ban épült. 1719-ben épült e vallomás szerint a lutheránusok iskolaháza, lutheránusok és katolikusok közerejével s így, míg katolikus mester nem volt Szőrcsőkön (1724 előtt), a katolikusok is ezen iskolába jártak ájtatoskodni. Az 1750-iki névtár Christophori nevű szőrcsői tanítót említi. 1760-ban kihallgatott tanúk vallották, hogy míg ők Felsője (t. i. a királynő) és a tekint. nemes Vármegye le nem tiltotta a kertai predikátort, mindaddig vasárnapon és más ünnepnapon is általjár Karakószőrcsőkre hivatalának gyakorlására. Egyik tanu vallja, hogy azon idő előtt, melyben még protestáns Tüskevárrott nem volt, a szőrcsői pápisták is a kertai predikátor-nak fizettek.

A gyülekezet irattárában 1768-ról egy magánlevél olvasható, melyet a gyülekezet egy névtelen tekintetes úrhoz intézett s melyben siralmas szavakkal leírja, hogy a nemes vármegye az ő harang-lábukat a főbíró által levágatta, harangjukat elvette, oratóriumukat földig elszóratta, épületefáit és a benne levő székeket egyéb eszköz-
zökkel együtt a katolikusok prédájára hagyta; továbbá iskola-házukat is a benne levő asztallal, székekkel együtt elvette, a házat a falu bírása által mészárszékké alakítván. Ezenkívül a katolikusok 4 hold földjüket és egy darab veteményes kertjüket elvették. Mel-lékelve van e levélhez ama bizonyos tekintetes urnak, V. S.-nak levele, hogy Bécsben eljár az ügyben a királynál s míg válasz nem érkezik, türelemre inti a gyülekezetet. (László János: A karakó-szőrcsői gyűl. tört. ; Payr: Eht. eml. I. 376.)

Somlószőllős tanítója 1706-ban Benedicti János. 1724-ben a templom és paróchia a földesur parancsa folytán elvétetett (ezt a templomot a róm. katolikusok mai napig is használják). A jelenlegi belsőséget, melyen a templom, paplak, iskola és tanítólak áll, gróf Zichy János és Imre földesurak adományozták egy lapályos, mocsaras helyen. Ezekről ezt mondja a gyülekezeti anyakönyvi feljegyzés: „Templum, quod nunc Romano Chatolici possident, — hic loci... cum parochia V. D. ministri, cum conventia Domini territorialis vi occupatum ademtumque anno 1724 fuisse“. „Loco autem ademtorum Templi et parochiae fundorum Hmus... Joannes et Emericus Zichy assignarunt, huiusquem hodieque possidemus.“ Jellemző a lakosság ezidőbeli (1724) hangulálára, hogy „Nagy Szőllősi evangélikusok ellen, azért, hogy a pápista papot bevezetni nem engedte, karhatalom rendel-tetik“. (Veszprém várm. lt. IV. köt. 428. l.) 1725-ben a gyülekezet

lelkésze Lukács János. 1730-tól Bognár György került ide lelkésznek, ki 1743-ban esperesjelölt is volt s még 1750-ben is itt lelkészkedett. 1754—1785-ig Erhard György a lelkész, ki egyzsersmind kemenesaljai esperes is volt. Az anyakönyvek 1769-től kezdve vezetettek. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 294, 302, 372, 376.)

Doba tanítója 1706-ban Horváth György. (Payr: Eht. eml. I. 271. l.)

Somlóvecsén 1757-ben tanuvallatás folyt, „Lutheránusok temploma, vagy oratóriomjok fentállása eránt“. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 1041. sz.)

Nagyalásony lelkésze, Kelemen Benedek, 1706-ban jelen volt a Mihályfán tartott esperességi gyűlésen. Ugyanez a lelkész szerepel Dabronyban is, valószínű tehát, hogy Dabrony és Alásony ez időben társegyházak voltak. 1721-ben a lelkész Nagy Péter; 1725-ben Jerentől (Trentol?) György kandidáltatott lelkésznek. 1732 körül Záborszky János hivatott ide lelkésznek, kiről a dabronyi anyakönyvbe 1737-ről ez van bejegyezve: „Ezeket keresztelte P. Záborszky János, alásonyi predikátor“. Ő utána következett a Mihályfalváról ide választott Farkas Mátyás, ki 1750-ben is itt volt. 1753—1756-ig Nagy István, a későbbi superintendens, 1761—1765-ig Dubovay János, 1765—1770-ig Bertók György, 1770—1771-ig Vidos Imre, 1771—1783-ig Kövessy Pál a lelkész. Az anyakönyv a következő tanítókat jegyzi fel: Leposa Miklós, Horváth (Tsebe) Pál, Balasit János, Jurikovszky András, 1775—1778-ig Kis Pál, a későbbi tési lelkész. (Gyülek. tört.; Dabrony gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 294, 372, 376.; Hrabovszky, 11, 51. l.)

Dabrony tanítója 1706-ban Velics Péter, 1725-ben Tóth István. Anyakönyv már 1735-ben is van. 1739-ben az evangélikus és katolikus lakosok között vita tárgyává lesz, „hogy a templomot valjon a pápisták, vagy a lutheránusok birták-e“. Ez ügyben tanuvallomási jegyzőkönyvet vett fel a vármegye. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 981. sz.). 1741—1765-ig Szakonyi Ferenc a lelkész, akinek idejében mozgalmas életet él át az egyház. A volt uradalmi ispán, 1749-ben, mikor a hivek istenitisztelekre voltak egybegyűlve, egy fanatizált tömeg élén rárohant a paróchiára, a kaput bevágatá, a lelkésznek és a hiveknek óvástételére fenyegetődött, hogy ha a prédikátor a lakból ki nem hurcolkodik, „hegyibe vágatja a paróchiát“. Ugyanezen év husvét ünnepén az áhítatoskodó gyülekezetet fegyveres erővel megtámadván, a templomot, tornyot, lövöldöztette.

Ezen erőszakoskodás szomorú emléke mai napig is látható a templom hátrészén álló s keresztül lőtt vas-kakason. 1754-ben vád alá helyeztetett ez az ispán. Ugyancsak Szakonyi Ferenc idejében történt, mint Miskei Ádám feljegyzi, hogy a Pápán volt Paulinus szerzetesek, mint Dabrony földesurai, az egyház összes ingatlan vagyonát erőszakosan elfoglalták, elvéve a lelkészlakot és a templomot, amelyeket magukévá tettek volna, ha Szakonyi Ferenc férfiasan ellent nem áll. Gyakran ment panasszal Bécsbe, a királynőhöz, kérve, hogy az egyháznak összes elfoglalt földjeit és rétjeit adják vissza s ez nagy nehezen sikerült is. Az 1750-iki névtárban még Szakonyi Ferenc van felvéve, mint dabronyi lelkész. Utána 1765-ben Tompos Balázs, 1771-ben Vásonyi Sámuel, 1782-ben Buzás István következett. Nagy támasza volt a gyülekezetnek a Szakonyi-család. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 271, 301, 302, 304, 372, 376. l.)

Nemesszalók tanítója 1725-ben Rózsa Mihály volt. 1742-ben Tóth-Sipkovits János a szalóki gyülekezet tanítóját, Németh Mihályt jelölte kertai lelkésznek. 1750-ben Horváth nevű tanító volt itt. Az üldözés idején a szalókiak segítették a dabronyi templomot az elfoglalástól megmenteni. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 301, 372, 376. l.)

Marczallengergelyi tanítója 1706-ban Dolgos István, ki innen 1707-ben Tokorcsra ment. 1707-ben Szeko János foglalja el a lelkészi állást. Az 1725-iki névtárban „Rectoris nomen ignotum“. Ugyanez évben, 1725-ben tartott itt egyházlátogatást Király Mátyás consenior. Az anyakönyvek 1732-től fogva vezetettek. 1732-ben Perlaky János, a szergényi lelkész, fogadja el Gergelyi lelkészi állását, ki 1742-ben jelen volt Tóth-Sipkovits János dunántúli superintendes beiktatásán és aláírta a püspök számára irt utasításokat. Az 1750-iki névtárban még Perlaky neve van. A gyülekezet fából épült temploma 1754-ben leégett. Perlaky János helyébe Tompos Balázs lépett 1763-ban. 1765-ben Miskei Ádám jön Nemesdömölkéről Gergelyibe lelkésznek. A gyülekezet tanítója 1776—1783-ig Malatides Pál, a későbbi sári prédikátor. 1779-ről van egy vallomási jegyzőkönyv Veszprém vármegye levéltárában (XIV. köt. 1093. sz.) „Gergelyi helységbe a Lutheránus predikátor mikor és mi módon lett első bemenetele, valamint oratóriomjoknak, mely időbeli felállítására iránt“. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 282, 292, 294, 302, 310, 372, 376.; Adattár III. 133.; Hrabovszky: 13, 14, 35. l.)

lelkésze Lukács János. 1730-tól Bognár György került ide lelkésznek, ki 1743-ban esperesjelölt is volt s még 1750-ben is itt lelkészkedett. 1754—1785-ig Erhard György a lelkész, ki egyzersmind kemenesaljai esperes is volt. Az anyakönyvek 1769-től kezdve vezetettek. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 294, 302, 372, 376.)

Doba tanítója 1706-ban Horváth György. (Payr: Eht. eml. I. 271. l.)

Somlóvecsén 1757-ben tanuvallatás folyt, „Lutheránusok temploma, vagy oratóriomjok fentállása eránt“. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 1041. sz.)

Nagyalásony lelkésze, Kelemen Benedek, 1706-ban jelen volt a Mihályfán tartott esperességi gyűlésen. Ugyanez a lelkész szerepel Dabronyban is, valószínű tehát, hogy Dabrony és Alásony ez időben társegyházak voltak. 1721-ben a lelkész Nagy Péter; 1725-ben Jerentől (Trentol?) György kandidáltatott lelkésznek. 1732 körül Záborszky János hivatott ide lelkésznek, kiről a dabronyi anyakönyvbe 1737-ről ez van bejegyezve: „Ezeket keresztelte P. Záborszky János, alásonyi predikátor“. Ő utána következett a Mihályfalváról ide választott Farkas Mátyás, ki 1750-ben is itt volt. 1753—1756-ig Nagy István, a későbbi superintendens, 1761—1765-ig Dubovay János, 1765—1770-ig Bertók György, 1770—1771-ig Vidos Imre, 1771—1783-ig Kövessy Pál a lelkész. Az anyakönyv a következő tanítókat jegyzi fel: Leposa Miklós, Horváth (Tsebe) Pál, Balasit János, Jurikovszky András, 1775—1778-ig Kis Pál, a későbbi tési lelkész. (Gyülek. tört.; Dabrony gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 294, 372, 376.; Hrabovszky, 11, 51. l.)

Dabrony tanítója 1706-ban Velics Péter, 1725-ben Tóth István. Anyakönyv már 1735-ben is van. 1739-ben az evangélikus és katolikus lakosok között vita tárgyává lesz, „hogy a templomot valjon a pápisták, vagy a lutheránusok birták-e“. Ez ügyben tanuvallomási jegyzőkönyvet vett fel a vármegye. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 981. sz.). 1741—1765-ig Szakonyi Ferenc a lelkész, akinek idejében mozgalmas életet él át az egyház. A volt uradalmi ispán, 1749-ben, mikor a hivek istenitiszteletre voltak egybegyűlve, egy fanatizált tömeg élén rárohant a paróchiára, a kaput bevágatá, a lelkésznek és a hiveknek óvástételére fenyegetődött, hogy ha a prédikátor a lakból ki nem hurcolkodik, „hegyibe vágatja a paróchiát“. Ugyanezen év husvét ünnepén az áhítatoskodó gyülekezetet fegyveres erővel megtámadván, a templomot, tornyot, lövöldöztette.

Ezen erőszakoskodás szomorú emléke mai napig is látható a templom hátrészén álló s keresztül lött vas-kakason. 1754-ben vád alá helyeztetett ez az ispán. Ugyancsak Szakonyi Ferenc idejében történt, mint Miskei Ádám feljegyzi, hogy a Pápán volt Paulinus szerzetesek, mint Dabrony földesurai, az egyház összes ingatlan vagyonát erőszakosan elfoglalták, elvéve a lelkészlakot és a templomot, amelyeket magukévá tettek volna, ha Szakonyi Ferenc férfiasan ellent nem áll. Gyakran ment panasszal Bécsbe, a királynőhöz, kérve, hogy az egyháznak összes elfoglalt földjeit és rétjeit adják vissza s ez nagy nehezen sikerült is. Az 1750-iki névtárban még Szakonyi Ferenc van felvéve, mint dabronyi lelkész. Utána 1765-ben Tompos Balázs, 1771-ben Vásonyi Sámuel, 1782-ben Buzás István következett. Nagy támasza volt a gyülekezetnek a Szakonyi-család. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 271, 301, 302, 304, 372, 376. I.)

Nemesszalók tanítója 1725-ben Rózsa Mihály volt. 1742-ben Tóth-Sipkovits János a szalóki gyülekezet tanítóját, Németh Mihályt jelölte kertai lelkésznek. 1750-ben Horváth nevű tanító volt itt. Az üldözés idején a szalókiak segítették a dabronyi templomot az elfoglalástól megmenteni. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 301, 372, 376. I.)

Marczallgergelyi tanítója 1706-ban Dolgos István, ki innen 1707-ben Tokorcsra ment. 1707-ben Szeko János foglalja el a lelkészi állást. Az 1725-iki névtárban „Rectoris nomen ignotum”. Ugyanez évben, 1725-ben tartott itt egyházlátogatást Király Mátyás consenior. Az anyakönyvek 1732-től fogva vezetettek. 1732-ben Perlaky János, a szergényi lelkész, fogadja el Gergelyi lelkészi állását, ki 1742-ben jelen volt Tóth-Sipkovits János dunántúli superintendes beiktatásán és aláírta a püspök számára irt utasításokat. Az 1750-iki névtárban még Perlaky neve van. A gyülekezet fából épült temploma 1754-ben leégett. Perlaky János helyébe Tompos Balázs lépett 1763-ban. 1765-ben Miskei Ádám jön Nemesdömölkéről Gergelyibe lelkésznek. A gyülekezet tanítója 1776—1783-ig Malatides Pál, a későbbi sári prédikátor. 1779-ről van egy vallomási jegyzőkönyv Veszprém vármegye levéltárában (XIV. köt. 1093. sz.) „Gergelyi helységbe a Lutheránus predikátor mikor és mi módon lett első bemenetele, valamint oratóriomjoknak, mely időbeli felállítása iránt”. (Gyülek. tört.; Payr: Eht. eml. I. 270, 282, 292, 294, 302, 310, 372, 376.; Adattár III. 133.; Hrabovszky: 13, 14, 35. I.)

Szergény lelkésze 1706-ban Dénes István. 1711-ben e gyülekezetben volt az egyházmegyei közgyűlés. 1725-ben Varju István a lelkész. Az 1733-iki üldözések idején ez a feljegyzés olvasható: „... A papok pedig már felosztották maguk között négyen ezen eklézsiákat: ... Szergény ...”. 1713 körül Lénárt Benedek a szergényi lelkész. A Devecserből kitiltott Hegyfalusi György Lénárt örökébe lépett Szergényben és itt működött öt éven keresztül. E mellett, mint tanító 1715 és 1716-ban Miskei Ádám munkálkodott. 1732-ben Perlaki János Szergényből választott meg gergelyi lelkésszé. Az 1750-iki névtárban már nem találkozunk Szergény névvel. (Payr: Eht. eml. I. 270, 282, 284, 290, 291, 294, 371. l.)

Külsővat tanítója 1706-ban Szakál István, 1725-ben Nagy István, 1750-ben Boros nevű. 1778-ban a vármegye tanuvallatást folytatott „Kovács Mihály külsővathi iskolamester iránt, hogy nagy Pénteken harangoztatott, predikált, továbbá a Külsővati Luth. oratóriumnak építése iránt”. (Veszprém várm. lt. XIV. köt. 1091. sz.; Payr: Eht. eml. I. 271, 372, 376. l.)

HARMADIK KORSZAK.

A türelmi rendelet után.

E korszakban a gyülekezetek felélednek, templomokat, iskolákat építenek; feltűnően erős élet száll az elernyedtt tagokba. Maga a türelmi rendelet azonban nem jelenti azt, mintha ebben a korszakban megszűnt volna a létért való küzdelem. Mint alább látni fogjuk, a megpróbáltatás nem ért véget a türelmi rendelettel sem.

*

Pápa 1783-ban folyamodott szabad vallásgyakorlatért a takácsi és nagyacsádi hivel együtt. Pápa 55, Takácsi 54, Nagyacsád 31 evangélikus családot tudott kimutatni. 1784-ben érkezett meg az engedély s először egy e célra átalakított pajtában és istállóban tartották istenítiszteleteiket. Királyi parancsra gróf Esterházy Károly egri püspök, Pápa földesura, a régebben elvett fundus helyett a mai telket adta templomépítésre. 1786-ban avatták fel az új templomot.

Eleinte valamely ideiglenes épületben valószínűleg maga a lelkész tanított. 1787-ben már három „alumnusa”-a van a gyüle-

kezetnek, kiket felváltva élclmeztek az evangélikus családok. 1789—1792-ig Kiss László (később koltai prédikátor) volt a gyülekezet rektora, „a deák oskolát három és egy fertály esztendeig tanítván“. 1800-ban épült az iskola. Szakonyi József lelkész, jeles pedagógus 1800-ban triviális esperességi iskolát tervezett. „... Oskoláikban már a gyermekek Grammatikáig, sőt Syntaxisig is tanéttatnak és így ebben a Felsőbb oskolákra elkészíttethetnek“. Azért folyamodnak az 1801-iki egyházmegyei gyűléshez, hogy „... a Megyebeli Eklésiákat a N. Convent arra birni méltóztassék, hogy mind oskolájukra, mind Alumniumjokra, sőt az álléttandó Praeceptornak tartására is elegendő pénz és Gabonabéli segedelemmel legyenek...“ (Ehm. lt. IV. 9, 1, 2. p.) Külső támogatás hiánya miatt azonban a gyülekezet nem tudta iskoláját gimnáziummá fejleszteni. Iskolatanítók voltak a gyülekezetben: Stoller Gottfried (Hrabovszky, 82. l. szerint Stoller János, 1794 előtt), Eördögh András, Fülei Kis János, Csengető Mihály, Molnár János, Druglányi Pál.

1884-ben építette a gyülekezet mostani templomát, egy második iskolát és tanácstermet. Nagy jóltevője volt a gyülekezetnek Németh Mihály, ki 50 hold földbirtokot hagyott oly kikötéssel, hogy annak jövedelméből 20 szegény gyermek ingyen tanulhasson, 20 szegény gyülekezeti tag helyett pedig az alapítvány viselje az egyházi adót. (1879. évi eh. jkv. 5. p.) Simon Júlia egy házat, Bognár Gábor és neje négy házból álló ingatlant hagyományoztak a gyülekezetnek. (Ehm. jkv. 1901 : 31, 1908 : 33. l.) Később még két iskolát épített, 1905-ben 14 kat. hold földet vett a gyülekezet. (Ehm. jkv. 1904 : 42. l., 1905 : 70. p., 1906 : 49. l.) Szegényekre, árvákra, betegeknek nagy gondot fordít a gyülekezet. Az egyházközség felvirágoztatásában nagy érdemei vannak Gyurátz Ferenc lelkész-püspöknek. (Payr : A pápai ehk. r. tört. 59—63.; Hrabovszky, 75. l.)

Nagyacsád, Pápa fiókgyülekezete, 1872-ben leánygyülekezetté alakult. (Ehm. jkv. 3. c., 9. p.; Ehm. lt. XXXIX. 28.)

Mezőlak 1890-ben fiókgyülekezetté alakult. (Ehm. jkv. 37. p.) 1893-ban *Békás* egyházközséggel együtt folyamodott az egyházmegyéhez leánygyülekezetté alakulhatás végett, amit 1894-ben elismert az egyházmegye. Békás leányegyház egymaga nem volt képes többé iskoláját fenntartani, a mezőlaki gyülekezet azonban hajlandó volt a békási hívek hozzájárulásával saját kebelében iskolát és rendes tanító állást szervezni. (Ehm. jkv. 1893 : 44., 1894 : 12. h., 1892 : 40. p.)

Takácsin eleinte a reformátusokkal együtt tartottak tanítót, 1806-ban azonban elváltak s ekkor a superintendentiától templom-építésre kértek engedélyt. 1831-ben önálló anyagyülekezetté akart lenni Takácsi s ebbe az 1832. évi egyházmegyei közgyűlés beleegyezését is adta. 1836-ban és 37-ben újra felmerült ez a terv, de azután félbemaradt. Az 1917. évi egyházmegyei gyűlés „Takácsinak anyásítását a legközelebbi jövő feladatának tekintvén, ezt a maga részéről elősegíteni igyekszik“. (Ehm. lt. XXVIII. XXXII. 1, 2; IV. 32, 14. p.; 1917. évi jkv. 81. p.)

Homokbödöge 1779-ben engedélyt kapott új templom építésére s 1781-ben megépítette és fel is avatta azt. Az anyakönyvben ez a feljegyzés áll: „1784 február 15. napján volt a pápai aug. confession levőknek első isteni szolgálatjuk s ekkor elváltak a H.-Bödögei ekklesiától“. 1787-ben a reformátusok is külön templomot építettek s önálló egyházzá alakultak. Az anyakönyvek vezetése 1787-tel kezdődik. Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint „az oskolaház hamujában fekszik“. 1854-ben bölcs előrelátással „templom-fundációt“ alapítanak a bödögeiek, hogy az „gyülekezetünket őskorához illetékes fényre és díszre emelje“. E fundációra, mely különösen építések alkalmával nagy segítsége a gyülekezetnek, a hívek karácsony táján mindmáig meghozzák áldozatukat. 1878-ban iskolát épített a gyülekezet. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. V. 4, 22. l.)

Nagygyimóton a hívek az 1847. évi egyházmegyei jegyzőkönyv szerint ezelőtt mintegy 60 esztendővel olyan szerződést kötöttek a reformátusokkal, hogy az egyház terheit közösen viselik, a tanító egyszer evangélikus, egyszer református legyen. Ezeket a megállapodásokat a reformátusok állítólag nem tartották be, ezért 1863-ban elválási törekvés indul meg; 1872-ben a kiküldött bizottság közbenjárására a két fél békésen megegyezik; 1878-ban megtörténik a különválás s 1879-ben Nagygyimót mint önálló leánygyülekezet szerepel és ez évben iskolát is épít. Ugyanekkor alakult kölcsönmagtár is. 1909-ben épült a templom és új iskola. (Homokbödögei gy. tört.; Ehm. jkv. 1863:7, 1872:5, 1878:31, 1910:11. p.)

Tapolcafő leánygyülekezet 1805-ben alakult mintegy 200 lélekkel. Azelőtt a református anyagyülekezettel egyesülésben találjuk e gyülekezet híveit. 1830-ban épült az imaház s ehhez 1910-ben a torony. (Gyülek. tört.)

Vanyolán a türelmi rendelet hatása alatt 1785-ben már volt lelkész. A vanyolai, csóti és gecsei evangélikusok ez évben szerződést kötöttek, mely szerint: „azon kegyelmesen Resorvált Vallásunkbéli Exerkitiumunkat nem máshol, hanem Vanyolai Helységben kívánjuk rendelni, ugyanott kezdeni és folytatni“. Az istenitiszteleket magánházaknál tartották, míg 1786-ban (a gyülekezet régebbi története szerint 1790-ben) a templom megépült. 1818-ban az egyházmegyei közgyűléshez fordul a gyülekezet ama sérelem miatt, hogy „... ámbár a Vanyolai Helységnek legnagyobb részét az Evangélikus Jobbágyok és lakosok teszik..., mindazonáltal mégis a Helység Jövedelmeiben és haszonvételeiben a Római Katholikus Lakos Társaik és a Mgos Uraság Tisztyének ellentállása miatt nem részesíttetnek; a Jövedelmek a Római Katholikusok által mindenkor elfoglaltatva és a helybeli Plebánus Urnak fizetésére rész szerint, rész szerint pedig a R. katholikum Templom egyéb szükségeire fordíttatnak“. Az egyházmegyei közgyűlés barátságos úton óhajtja az ügyet elintézni. Új iskola épült 1913-ban. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. IV. 23. 10. p. és melléklet; Ehm. jkv. 1914: 10. l.)

Csót evangélikusai 1782-ben folyamodtak filiális gyülekezet megalakíthatásáért. A homokbödögei anyakönyvben ez a feljegyzés áll: „1785. Die 10. Aprilis a Tsóti Lutheranusok elváltak a Bödögei Ecclesiától és a Vanyolaiakhoz atták magokat, ahol azon napon volt az isteni szolgálat“. Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv megállapítja, hogy „a mostani Vanyolai Mester most nem jár ki Csótra könyörgések tételére, mert az imádság helyéből kikapusztultak, de a gyermekek még most is ide járnak iskolába“. Az imaház 1802-ben készült el. 1803-ban tanítót hoztak. Új iskola 1911-ben épült. (Bödögei gyűl. tört. 1887. Vanyolai gyűl. tört.; Ehm. lt. V. 4. 18. l.; Ehm. jkv. 1912: 69. l.)

Gecsén 1786-ban az istenitiszteleket egy pajtában tartották. Mivel a gyülekezet belátta, hogy templomát és iskoláját vissza nem nyerheti, 1787-ben új templomot és iskolát épített. Bár a nívék a kath. plebános szolgálatával nem éltek, ennek egész 1792-ig meg kellett a járandóságot fizetniök. A gyülekezet levéltárában van a vanyolai plebános és a gecsei gyülekezet szerződése, mely szerint a gyülekezet 1792-ben még 220 Rhenus Forintokat fizet a plebánosnak. 1893-ban építkezési ügy miatt megindul a mozgalom, hogy a gyülekezet Vanyolától elszakadva önálló anyacgyház legyen; ez 1895-ben meg is történt. Ekkor lelkész-tanítói állás volt, 1898-ban pedig külön lelkészi és külön tanítói állás szerveztetett. (Gyülek.

tört.; Ehm. lt. II. 21., XLII. 62.; Ehm. jkv. 1893: 10. f., 43, 1894: 50, 1895: 44; 1896: 52; 1899: 3, 2. p.)

Szerecseny, mely Téthez tartozott, 1900-ban affilíáltatott Gecséhez. (Ehm. jkv. 1900: 62; 1901: 55; 1902: 62. p.)

Bakongtamásin „az 1793. Esztendőbéli szörnnyü tűzben megégvén a templom, Parochiális és Oskola Ház: ujra felépítettett“. (1795. évi esp. egyházlátogatási jkv. V. 3, 10. l.) 1857-ben új templom épült s annak felavatásával az akkori kormány által kinvezett superintendens-helyettes, Wolmuth Lipót bízott meg. Nagy jóltevője volt a gyülekezetnek gróf Batthyány Kázmér, ki 1846-ban a lelkészi $\frac{1}{2}$ telek birtokhoz még $\frac{1}{2}$, a tanítói $\frac{1}{4}$ telekhez még $\frac{1}{4}$ telket ajándékozott s ezenfelül még faiskolára 4 hold földet. (Gyülek. tört. 11—13. l.)

Bakonyszentlászló 1752—1786-ig a nagyobb gyülekezetek közé tartozott, de azután, főleg Sikátor elszakadásával, rossz termések és tüzesetek miatt nagyon meggyengült. 1793-ban épült iskola; az 1867-iki nagy tűzvész alkalmával azonban úgy ez, mint a templom és annak felszerelése és a tanítólak is leégett, a harangok leolvadtak. Az akkori esperes írja a püspökhöz: „... Istentiszteleteiket a templom romjai között, szabad ég alatt könnyezve tartják“. Az elgyengülés következtében 1886—1897-ig lelkész-tanítója volt a gyülekezetnek, amikor is a törvény okleveles tanító választását tette szükségessé. 1889-ben az iskola újra leégett. 1908-ban a gyülekezet leányegyházközséggé való alakulás mellett foglalt állást, de az államsegélyre való tekintettel megmaradt anyagyülekezetnek. Nagy segítsége lett volna az elgyengült egyházközségnek, ha elvett szántóföldjeit visszakapja, de hiába folyamodott ezekért 1804-ben. (Ehm. lt. XXVIII., XXXIII. 4.) Dienes Gábor lelkész egy házat és egy hold földet hagyott a gyülekezetre. 1913-ban kezdte a gyülekezet egyházfenntartási alapjának gyűjtését. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. XLII. 43, 49.)

Zirc protestáns fiókgyülekezet 1921-ben alakult. Lelki gondozását ez idő szerint a bakonyszentlászlói evangélikus és a dudari református lelkész végzi.

Sikátor 1786-ban folyamodik szabad vallásgyakorlatért a csekély számú sikatori és varsányi református hivekkel együtt. Az uraság, Esterházy gróf, mindenféle kifogást keres a templomépítés ellen: 1. „... Mivel Sikátor egy jó járó óra földnél Szentlászlótól nincs, új oratorium erectióját, Predikátor és Mester tartását nem kívánhatnak. 3. Tisztelendő Eöspörös s Plebános Urnak és

Pápista Mester fizetése mellett, hogy ők Predikátorjokat és Mestereket fizethessék s tarthassák, az tőlök ki nem telik, mivel most csak magát Gyíróthi Eöspöröst s Pápista Mestert fizették, mégis ez napig többről, mint négy esztendőre is tartoznak fönt nevezett Eöspörös Urnak; ha tehát most kettőt nem elegendők fizetni, miként fogják azután négyet contentálni. 4. . . a szentlászlói Predikátort ekkoráig Varsányi és Sikátori Lakosok segítették és mégis alig tengődött. 6. . . A lakosok száma nem ollyas, hogy ők oratoriumot praetendálhatnának, hacsak máshonnénd költsön vévén az gyermekeket és Szolgálókat, azon számot azzal nem nagyobbítják“. (Ehm. lt. XXIV. II. 4, 25, 26. l.) A gyülekezet nem kapta vissza épületeit. Az istenitiszteletet egy ideig magánházaknál és egy pajtában tartották, mignem az új templom 1791-ben elkészült és felavatott. 1795-ben volt már tanítója a gyülekezetnek. Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv felemlíti, hogy „oskolaház fog építtetni a tavasszal“. 1896-ban épített a gyülekezet új templomot. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. V. 4, 12. l.)

Veszprémvarsány Sikátorral együtt nyerte vissza szabad vallásgyakorlatát. 1787-ben a faluháza fundusát vette meg a gyülekezet mester- és oskolaháznak. Az egyházközségnek „Sikátorral való egyezkedése“ 1808-ban történt. (Ehm. lt. XXIV. I. 1, 2, 16.)

Magyarszombathely új templomot épített 1792-ben. Ugyanez évben folyamodott a gyülekezet gróf Esterházy Jánoshoz a gyülekezeti földek dézsmájának elengedése végett. Érdekes a gróf válasza a gyülekezet kérvényén: „Ezen instantziában foglalt Evangélikus jobbágyim . . . törvényt és usust emlegetnek, holott a Jobbágyaknak más Törvények nintsen, mintsem az Urbáriumban írva vagyon . . . Mindazáltal az idén a termésbeli dézsma elengettetik és jövendőben is jelentés és Kérés mellet, más különben nem“. (Ehm. lt. XXVIII., XXXIV. 2.) 1840-ben gróf Esterházy Pál, a lelkész fél sessió földjét 1, a tanító $\frac{1}{4}$ sessióját $\frac{1}{2}$ sessióra egészítette ki. 1883-tól kezdve egyházfenntartásra Luther-alapot gyűjt a gyülekezet. (Gyülek. tört.)

Ászár anyakönyvi adatai a magyarszombathelyi gyülekezet anyakönyveiben vannak bejegyezve. Leánygyülekezetté 1809-ben alakult. Ugyanez évben folyamodott a gyülekezet gróf Esterházy Miklóshoz tanítólak és imaház számára fundusért, amit a gróf meg is adott. 1822-ben kezdték a templomot építeni, de csak 1831-ben fejezhették azt be (valószínűleg a költségek hiánya miatt). Az Esterházy-család adott a tanító számára 6 hold jó földet, Kovács

Mártonné Jódi Anna pedig végrendeletileg $\frac{1}{8}$ telket hagyományozott. (Ehm. lt. XXIX. 17.; Mszombath. gyűl. tört. 56, 57, 59, 60. l.)

Bakonybánk fiókegyházközségnek leányegyházközséggé alakulása 1902-ben hagyatott jóvá. (Ehm. jkv. 68. p.)

Hánta község a török-uralom alatt elpusztult Nagy-Hánta nagyközség helyén épült Mária Terézia idejében. A telepések eleinte Magyarorszobathelyre jártak istenitiszletre. 1786-ban szervezkedtek leánygyülekezetté s ez évben „Hántai evangélikusoknak oskola-tanító béhozására engedelem adatik“. 1789-ben szerezték a lelkészlak mostani telkét $\frac{1}{4}$ telek földdel együtt; azonban „némely katolikus atyafiak rábeszélése folytán a kisbéri gróf Batthyány-féle uradalom tisztjei ráparancsoltak az evangélikus gyülekezetre, hogy az $\frac{1}{4}$ telket 60 Rhenus forinton katolikus kézre bocsássák“. 1801-ben templom építhetéséért folyamodnak s folyamodványukban ezt írják: „Alább irottak alázatosan jelentjük a T. N. Vármegyének: Isten jovoltábul a 9-ik Eszt. számláljuk, miulta bėjött közénk vallásunk gyakorlása s Istentiszteletünket mind ez ideig egy rozszant hajlékban tartjuk, melly ezelőtt istálló. Hogy ennél már valahára nagyobb és tisztább oratoriumot készíthessünk, benyujtottuk ez iránt instantiánkat a közelebb mult ősszel Botyáni Teodor kegyelmes Földes Urunkhoz“. (Ehm. lt. XXVIII., XXIX. 2.)

A templom 1802-ben épült meg. 1805-ben már önálló anyagyülekezetté alakult Hánta, melynek licentiátusa ez évben Torkos Adám, „a 30. Jún. 1806., úgymint a T. N. Vármegyén kinyert szabadságtól fogva rendes Predikátora az irt Gyülekezetnek“. (Hrabovszky, 117. l.) 1858-ban a katonai kincstár a lelkészi földeket 40 holdra egészítette ki, a tanító azonban csak $\frac{1}{2}$ telek és az ahhoz járó $5\frac{1}{2}$ hold legelő-illetőséget nyert. A lelkész és tanító fajárandósága is örök időkre biztosított az uradalom részéről, az meg nem vonható, mint azt egy izben a magyar kormány már megkísérelte. 1893-ban $\frac{1}{8}$ telek földet vásárolt a gyülekezet, mivel azonban a birtokot adósság terhelte, az egyházmegyei közgyűlés nem egyezett bele a vételbe még akkor se, mikor a telkes gazdák magán-vagyonukkal írásbelileg felelősséget vállaltak. Nagy elkese-redés lett ebből s az egyházközség biztos jövedelmi forrástól üttett el. Az 1900-ik évben kezdett a gyülekezet templom-építési alapot gyűjteni, mely pénz azonban a háboru óta nagyon elértéktelenedett. Új, szép iskola épült 1913-ban. (Gyűlek. tört.; Ehm. lt. II. 19.; Ehm. jkv. 1894: 10.; 1914: 11, 36. l.)

Súron az elvett földek helyett gróf Zichy Miklós másokat adott 1782-ben, és pedig a lelkész részére 1 telek, a tanító részére $1\frac{1}{2}$ telek földet. A szabad vallásgyakorlatot 1784-ben engedte meg a helytartótanács, különösen hangsúlyozván, hogy „... nyilvános terhek viselésére vagyontalanok ne köteleztessenek“. Gróf Zichy Miklós templom-telket és épületefát készségesen bocsátott a gyülekezet rendelkezésére. Az imaház 1785-ben épült. 1855-től kezdve a klosterneuburgi apátság lett a földesur s mindenkor nagy jótévője volt a gyülekezetnek. 1883-ban az egyházmegye háromtagu küldöttség útján fejezte ki köszönetét az apátságnak. 1908-ban szép második iskola épült. (Gyülek. tört.; Ehm. jkv. 1909 : 14, 35. l.)

Bakonycserenye templomának nagyobbitása 1783-ban megengedtetett. (Ehm. lt. II. 8.) „1797-ben szép, új iskola, mesterház építettett.“ Az 1810-iki földrengés a templom falait nagyon meg rongálta s ekkor nagymérvű renoválás vált szükségessé, a toronyból a harangokat is le kellett szedni s az istenítiszteletet több hónapra át egy pajtában tartották.¹ Az 1862-ben kiütött tűzvész elhamvasztotta a templomot, iskolát, lelkész- és tanítólakot. Ekkor veszhettek el a gyülekezet történetére vonatkozó iratok is. A templom építése csak 1884-ben fejeztetett be. 1908-ban negyedik tanítói állás szerveztetett. 1911-ben három új iskolatermet épített a gyülekezet. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. V. 4, 7. l.; Ehm. jkv. 1864 : 7, 1908 : 24, 1909 : 13, 1912 : 63. l.)

Jés 1784-ben kezd újra éledni, amikor a gyülekezet lelkészit hozhatott. 1785-ben engedte meg a vármegye a templom-építést, de kikötve azt, hogy „... ennek építése kedvéért magukat adósságban ne keverjék, hogy az által mind a N. Vmegye adójának, mind pedig a földes uraságuk szolgálatjának megtételére alkalmatlanokká ne tétessenek...“. Késleltette az építést az, hogy azt akkori földesur, „Nagy Ignác Excellentiája építésre fát és kőve pénzért se adott, noha pedig határának kétszer nagyobb része Fából és Mészköből áll. Már e miatt a Templom építés a szegény Jobbágy emberektől olly lassan mehetett, hogy csak 1786-ban vehették fedél alá a Templomot és nagy nehezen mehettek a még rendes székek nélkül való Templomjokba“. (Kis Pál lelkész 1820-iki feljegyzése a gyülekezeti levéltárban.) 1786-ban Csetény is Téshez affilialja magát. Az ugyanez évből származó lelkészi hiványban ez

¹ A földrengés 1812-ben kétszer, 1813-ban kétszer, 1814-ben háromszor ismétlődött meg, sőt még 1817-ben és 1818-ban is volt.

áll: „... szénát nem adhatunk in Natura, szokott vetéssel se szolgáltathatunk, megfosztván bennünket mind földesintől s' rétünkötől Földes Urunk...“ (Ehm. lt. XXVIII., XXXVI. 1.) A tanítói meghívó levélből idézzük ezeket: 9. Halotti alkalmatossággal, ha virrasztóban hivattatik, azért 7 kr., ha pedig csak kísérobén, 9 kr. 12. Ostya-sütés helyett engedtetik az Ujj esztendői köszöntés“. (U. o. 2.) 1789-ben szerzett a gyülekezet iskola-épületet. Az 1792. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint „az iskola-ház nints készen“. Az 1835—36-ban fellépett ragályos betegség 185-tel fogyasztotta meg a gyülekezetet. 1864-ben ujjaépítette templomát a gyülekezet. 1885-ben egyházfenntartási alap létesült. A hivek közmunkák vállalásával (ölfa-vágás, szántás, téglá, burgonya-szállítás, sat.) tarthatták csak fenn a gyülekezetet. Nagy jóltevője volt az egyházközségnek báró Barkóczy László székesfehérvári róm. kath. püspök, ki 1837-ben a lelkész és tanító részére földeket adományozott. (Gyülek. tört.; Ehm. lt. V. 4, 6., XXIX. 9, 12., XXX. 14.)

Várpalotán Hrabovszky György, a tudós egyháztörténeti adatgyűjtő, 1792-ben árvaintézetet alapított s annak fundamentomát 1793-ban tette le. Ez alkalommal írja körlevelében a gyülekezeteknek: „Válasszanak a vokok többsége szerint mindenik ekklesiában egy-egy jóindulatu árva, legalább szegény szülőktől származott, nem szinte gyenge gyermeket hajlékunkba hozandó állandó alumnusnak“. (Tési gy. lt.) Az 1792. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Hrabovszky György „az alumnum Cassáját ditséretessen szaporítja“. Az 1793. évi egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyvének 10. pontja (Ehm. lt. IV. 6.) így emlékezik meg az árvaház jóltevőiről: „Felolvastatott Sz. Szigethi György, Palotai Keresztyén atyánkfia Translationalis Levele, melynek Ezejével az Palotai eklézsiának Árvaházra és Alumneumra egy belső fundust ajándékozott. Ezen alkalmatossággal értésére esvén a Gyűlésnek az is, hogy a Mlgos Palotai Grófok eő Nagyságok a fent említett fundus általadását nemcsak helyben hagyni, hanem a fundust magok szabad földjükből kegyessen megnagyobbítván, az így teendő Épület-hez elegendő fát is méltóztattak resorválni, hogy a fenti Méltóságoknak ebbéli kegyességeikért Seniorális Inspektor ur által ezen seniorális gyűlés nevében alázatos köszönet tétessék, rendeltetett“. A gróf Zichy Istvánhoz intézett latin nyelvű köszönő irat az egyházmegye levéltárában őriztetik. (XXVI., XIII. 10, 1795-ből.) Hrabovszky György sok munkája között „A szegényekkel, kivált a jóreménységű szegény tanulókkal való jótételre serkentő Predikáció,

mellyet a palotai Alumnum felállításának alkalmatosságával mondott, 1792", továbbá „A Palotai Evang. árvaház felszenteltetésekor tartott istenitiszteletnak rendi, 1793" c. munkákhoz nem sikerült hozzájutnunk. (A munkák címét közli Hrabovszky i. m. 39, 40. l.) Az 1795. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv ezt mondja: „Az Árva Házat megnéztük, szenvedhető állapotban találtuk, most 8 árvák vagynak bent" (palotai származásu csak egy). Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv felemlíti, hogy az árvaházra a tésie 3, a sűrű 2, a csernyeiek 2 esztendei fa-pénzzel tartoznak. Az árvák száma ez évben 4. (Ehm. lt. V. 2, 3, 4, 5, 16. l.)

Berhida központtal missziói egyház szervezésének szükségét látja az egyházmegye. (Ehm. jkv. 1917: 24.)

Fehérvárcsurgóra 1822-ben érkezett a helytartótanácsból „csúrgói evangélikusokat önn részekre leendő imaház felállításától eltöltő és a reformátusokkal tovább is barátságosan együtt, egy mestert tartani rendelő parancs". (Ehm. lt. III. 52.) 1833-ban báró Perényi Imre uraságtól fundust kapott a gyülekezet. Mivel „Mesteri háza, Oskolája, mely oratóriumul is használtatik, hovatovább szűkebb lenne, . . . nemcsak fundust, hanem Tanítójának kedvező szándékombul ehhez még egy kukoricás kertet is örököszen . . . ragasztottam s kötöttem", írja báró Perényi Imre. (Ehm. lt. XXVII., XVII. 9, 7-ik darab.) A templom csak 1857-ben készült el s 1859-ben avattatott fel. Új iskola 1885-ben épült. 1907-ben a közökt. miniszter megvonta az iskolától az államsegélyt, mivel csak 27 tanköteles volt, ezt a rendelkezést azonban a folyamodás következtében visszavonta. (Ehm. jkv. 1907: 15, 1908: 10. p.; Gyülek. tört.)

Öskü temploma 1785-ben épült. Jó ideig Veszprém is filiája volt. Az egyházmegyei levéltárban van „Ösküi evang. predikátornak papi hivatalban Veszprémbe kimenéséről szóló parancs" 1784-ről. (II. 10.) Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv kifejezi, hogy „a Magyar Nyelvnek Tanítását a Szülék is igen óhajtanák. Minden Hónapban egy Vasárnapon Magyar Predikáció tartatik". (Ehm. lt. V. 4, 3. l.) 1843-ban gróf Zichy István két hold földet adott „a templom magányos javára". (Ehm. jkv. 3. p.; Ehm. lt. XXIX. 2.)

Lajoskomárom község 1802-ben keletkezett, herceg Batthyány Lajos főispán telepeseiből. A gyülekezet 1804-ben tartotta első istenitisztelejét magánházban. Ugyanez évben folyamodott szabad vallásgyakorlatért s felemlíti a kérvény, hogy „mintegy 220 Lélekre terjed már is a lajoskomáromi Evangy. kis gyülekezet". A vármegye jóváhagyó leirata 1806-ban érkezett meg. (Ehm. lt. XXV., XI. 1, 15.)

Az 1806-iki egyházmegyei gyűlés kéri „a Vener. Superintend. alázatosan, vegye vissza a Lajoskomáromra nézve tett végzését s engedjen nékiek lelki atyát, annál is inkább, hogy azon új Szállók már 94 párra szaporodtak“. Ugyancsak 1806-ban „a pap és mester könnyebb életmódjára földeket kérnek az uradalomtól“ s Batthyány Fülöp herceg 1807. és 1810-ben 30 hold földet adott e célra. Eleinte imaháza volt a gyülekezetnek, csak 1822-ben épült fel a templom.

Sokszor zavarta meg a gyülekezet belbékéjét a sok nyelvi villongás. Az 1817-ben Várpalotáról megválasztott Hrabovszky György lelkészt a tót ajku hivek megfenyegették, hogy vasvillákkal fogadják, amiért a két főizgató az uradalmi tisztség által testi büntetéssel fenyttetett meg. Hrabovszky utódának eljövetelekor a tótok útját állották s a lelkészlak kapuján nem akarták beereszteni. 1818-ban a tótok az iránt folyamodtak az egyházmegyéhez: rendelje el, hogy amig öt pár tót lakos lesz, mindig tót istenitisztelet is legyen s erre kötelezze magát a német és magyar lakosság. Az egyházmegyei gyűlés ezt a kívánságot helytelennek és törvénytelennek találta. (Ehm. lt. IV. 23, 14.) 1896-ban mivel se tót lelkészt, se segédlelkészt nem lehetett kapni, a tót nyelvű istenitiszteleteket eltörölte a gyülekezet. Ezért a tótok közül mintegy 72 lélek áttért a helybeli ref. egyházba (mely természetesen tiszta magyar). (A nyelvi villongásokról szól az 1808. évi eh. gy. jkv. 21, 1809. évi jkv. mellékleteképpen Matkovich Pál kerületi felügyelő hárirata, 1827. évi jkv.)

A gyülekezet újabban örvendetes fejlődésnek indult s ahol egyházi közérdekből áldozni kell, mindig az első. (Pl. evangélikus nyomdára egy vagon kukoricát adott.)

Erying központtal missziói egyház szervezését látja szükségesnek az egyházmegye. (Ehm. jkv. 1917: 24.)

Veszprém 1783-ban kezd feléledni. Ebben az évben már megindulnak az adakozások oratórium céljára. 1785-ben Fejér Ferenc kötelezvényt ír, mely szerint: „itt Veszprém városában Aug. Conf. levő vallásunkbeli exercitiumunk megnyeréséért alázatos Instantiánkat a Tttes Ns Vmegyére benyujtván, ha annak megnyerésében boldogulunk, behozandó Predikátor lakására oda ajánlom... elegendő épületes házat, ideig való oratóriumul pedig ugyanazon házamnak végében levő nem régiben újonnan épült hajlékomat“. (Gyűlek. lt.) Többen felajánlották munkájukat „a fészkerhez, melyet imaháznak akarnak készíteni“. Ebben a fél-

szerben 1788-ban kezdődött az isteni szolgálat, amikor is engedélyt nyertek a vármegyétől arra, hogy magukat Nagyvázsonyhoz affiliálhassák s ennek lelkésze német és magyar istenitiszteletet tarthatott. 1792-ben lelkészt szeretne hívni a gyülekezet s adakozásra szólítja fel a hiveket. (Ehm. lt. XXIII. 9.) Az 1792. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint „Predikáló Rector, Mikó Zsigmond, 4 Eszt., hogy itt van . . . Exercitiuma 1788 febr. 24”. (Ehm. lt. V. 2, 4. 1.) Az 1795. évi egyházlátogatás alkalmával az iskola-mester Ligusin Pál, Ecclesia Inspektora Fejér János. „A gyülekezetnek még nintsen különösen épült temploma. Nemz. Fejér Ur Háza a Parochiális Háza”. (Ehm. lt. V. 3, 18. 1.) Az egyházközség 1794-ben anyásíttatott, temploma pedig 1798-ban épült. Ugyanekkor volt már iskolája is. 1798-ban Zigán János helyébe Tatai Imre lép predikátornak. (Hrabovszky, 76. 1.)

1892-től kezdve lelkész-tanítói állás szerveztetett (Ehm. jkv. 38. p.), 1911-ben azonban a közokt. miniszter felhívta a gyülekezetet, hogy a lelkészi és tanítói állást válassza el egymástól. Ez 1913-ban meg is történt, s ekkor külön kántortanítót választ az egyházközség. (Ehm. jkv. 1911 : 25, 26 ; 1913 : 10. 1.)

A gyülekezet az 1883-tól kezdve itt működött lelkész (egyideig lelkész-tanító), Horváth Dezső idejében szép fejlődésnek indult, anyagilag is megerősödött. A háború utáni idő azonban nagy anyagi válságba sodorta az egyházközséget.

Id. Matkovich Pál 1000 forintot hagyományozott a gyülekezetnek. (Ehm. lt. XXIX. 3., XXIII. 9. ; Gyülek. tört.)

Ajka tanítója 1787—1790-ig Badátzi András. (Hrabovszky: 86. 1.) Iskola épült 1877-ben. (Gyülek. tört.)

Csékut 1818-ban anyagyülekezetté akart alakulni s Berke Mihály esperes véleményezte is ezt. (Ehm. lt. XIX. 4.) Az 1833. évi egyházmegyei közgyűlés (jkv. 10. p.) azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a gyülekezet a lelkésznek sem megfelelő mennyiségű és minőségű földet, se megfelelő lakást biztosítani nem tud, de meg esetleg erejét felül haladó terhet vállal: az anyásíttatást nem ajánlja. (Ehm. lt. XIX. 4, XXVII., XX. 2. ; Ehm. jkv. 1832 : 16, 1833 : 10. p.) A gyülekezet temploma 1823-ban épült. 1833-ban a német isteni szolgálat tartásától az egyházközség elállott, (Ehm. jkv. 15. p.)

Pusztamiske 1786-ban nyert engedélyt a vármegyétől iskola-építésre. (Ehm. lt. XXVII., XVIII. 1.) Az egyházmegyei levéltárban van ugyancsak (XXVII., XVIII. 2.) „T. Vámosy Sály János Urnak

mesterlak s iskola fundusról szóló örökös adománylevele". Az 1828. évi egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyvének 14. pontja szerint „Pusztamiskei Filiális gyülekezet földjeinek és rétjeinek a Földes Urak által tett elfoglalása eránt tett panasszának megorvoslására a Superintend. gyűlésen kiküldöttség neveztetett ki". Nagy jóltevője volt a gyülekezetnek Saáry Jánosné, kinek a tanítói birtok is köszönhető. 1910—11-ben építette a gyülekezet templomát. (Ehm. jkv. 1910: 12. p.; 1911: 21. l.)

Devecser protestánsai 1917-ben protestáns fiókegyház alakítását vették tervbe s lehetőknek mutatkozott a Prot. Patronage Egyesület által fenntartott Szeretetház mellett egy protestáns tanítói állás szervezése s így egy protestáns leányegyházköztség felállítása. A Szeretetház megszűnése folytán azonban a protestáns filia szervezése meghiúsult. (Ehm. jkv. 1917: 23. p. és 60. l.; 1918: 58. p.)

Halimba községben az 1889-ben történt tagosításkor a leendő halimbai evangélikus iskola részére 5 hold 700 □-öl föld méretett ki, melyek jövedelme a halimbai lelkigondozást végző ajkai lelkész és tanítót illeti meg. Nyilvántartás végett közöljük ezt. (Ehm. lt. XXX. 120.; Ehm. jkv. 1890: 5 b., 1891: 10, 1893: 21, 1894: 43, 1895: 38, 1896: 46. p.)

Zalagalsa 1786-ban Zalamegye közgyűléséhez folyamodik, hogy továbbra is Kerta filiája maradjon. A gyülekezetet a szegvári plebános a zalamegyei alispáni hivatalnak adta fel, hogy a párbért a hívek megfizetni nem akarják, kéri tehát annak behajtását. Az 1795. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint: „Az ekleziának csak árendás Háza vagyon és annak végében egy kis Imádság Háza . . . Nagyon szegény a gyülekezet, a Rigátsi al-Filiális jóval erősebb". (Ehm. lt. V. 3, 23. l.) A gyülekezet 1804-ig mint Kerta filiája szerepelt, ekkor azonban önálló anyagyülekezetté lett. Az ez ügyben kiküldött bizottság jegyzőkönyvének II. c) pontja szerint: „Galsán úgy gondoljuk, hogy a Predikátor itten lakván, mellette egy kis gyenge Preceptort tarthatna Galsa, Börzsönyiekkel és Hanyiakkal öszve foglalva". (Ehm. lt. XXIV. 5, 19.) A gyülekezet első predikátora, Polgár István, 1790-ben került Galsára, mint licentiátus, „melly kötelességben 14 esztendeig példásan forgolódván, első predikátornak szenteltetett a Galsai új Gyülekezet szükségére 1805-ben". (Hrabovszky: 121. l.) Boor Károly 10 hold földbirtokot adományozott a gyülekezetnek (1874. évi eh. jkv. 29. p.) Új iskola 1906-ban épült. (Ehm. jkv. 1907: 15, 31. l.)

Rigácson 1816-ban a szegvári plebános felekezeti türelmetlenségével szemben a vármegye alispánjához kellett fordulni. (Ehm. lt. XXIV. VI. 2., IV. 22—5., IV. 23, 4.) „A köz-haranghoz való jogok elvesztése érdemében vizsgálat és per“ folyt 1826-ban. (Ehm. lt. XXIV. VI. 3—11.) 1894-ben Cseh László sümegi róm. kath. földbirtokos 27 hold jó minőségű földet hagyott az egyházközségnek azon határozott kikötéssel, hogy annak mindenkori kizárólagos hasznélvezője a rigácsi evang. felekezeti jellegű iskolának tanítója legyen. (Ehm. jkv. 1894 : 4. p.)

*Nemeshany*nak 1831-ben megengedi a megye, hogy mestert vihetnek. Egy 1832-ből származó szolgabírói levél szerint „a közös iskola házból és fundusokból a Catholikusok az evangélikusoknak részt adtak“. (Ehm. lt. XXIV. VII. 2, 3.) 1835-ben a „Nagy Hanyi filiális Gyülekezet az iránt folyamodik, hogy minekutána gyermekeinek célirányosabb neveltetése végett tehetségéhez képest egy iskola házat épített, nékie iskola-tanító adattassék“. E kérésével a gyülekezet a superintendentiális gyűléshez utasított. (Ehm. jkv. 1835 : 14, 1836 : 10. p.) A gyülekezet iskolája 1912-ben épült. (Ehm. jkv. 70. l.)

Ukk evangélikus hivei 1786-ban a járási szolgabírónak jelentik, hogy a szegvári plebanus keze alól magukat kiveszik s a jövőben a Kertához csatlakozott galsai leánygyülekezetnek fiókgyülekezete leendenek. (László J.: Kerta tört.) A gyülekezet lélekszáma 1804-ben 30. (Ehm. lt. XXIV. V. 19.)

Sümeg a szomszédos szórványhelyek csatlakozásával 1921-ben fiókegyházközséggé alakult. (Ehm. jkv. 1922 : 8, 27. l.)

Kerta temploma 1792-ben épült. Az 1795. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint „az Ágensnek mint szegény Eklesia, nem fizethet. Fő Tisztelendő Superintendens. Urunk Honoráriumát Szörtsők és Kamond fizette meg az egész Eklesia helyett, adván három Foréntokat“. (Ehm. lt. V. 3, 25. l.)¹ 1813-ban a „Hallgatók az rozzant Parochia helyett más, alkalmatossabb Helyre új Parochiális Házat nem régiben építeni kezdvén, ezen Építettést a M. Uradalom tisztjei azon okbul, hogy a Catholikus Atyafiak Templomához közel építeni kezdték, nemcsak akadályoztatták, hanem annak funda-

¹ A gyülekezet egyik lelkésze, Kontor János, jeles méhészeti szakiró volt, kinek munkája. „A méhekről“ (Sopron, 1806. II. kiad. 1812.) Dzierzon koráig a német irodalmat is felülmuta. (Bárá Ambrózy: „A méh“, III. kiad. 801. l.; Sötér Kálmán: „A méh és világa“, II. r. 77. l.)

mentomát el is szóratták“. Az egyházmegyei közgyűlés (12. p.) felhívta a gyülekezetet az építés folytatására.

1844-ben gróf Zichy István a lelkésznek korábbi időből való 10 hold szántóföldjét 34 holdra, a tanítóét 5-ről 17 holdra egészítette ki, ezenkívül a lelkészi hivatalnak 16, a tanítóinak 8 holdnyi erdőbirtokot adományozott. Új iskola épült 1910-ben. (László János: A kertai gyűl. tört.; Ehm. jkv. 1911: 11. l.)

Kiskamondon „a Templomot 1792-ben ujonnan építették“. (1795. évi ehlátogatási jkv. V. 3, 26. l.) Az 1855. évi kolera idején a gyülekezeti tagok egynegyed része meghalt. Ez évről jegyzi fel László János, a gyülekezet történetírója, hogy Kamond megválasztotta tanítónak, „azonban az ez időbeni császári abszolút kormány zsarnoksága miatt csak 1856-ban foglalhattam el állásomat, igazolnom kellvén az 1848-ik évről való rebellistelen magamviseletét“.

Karakószőrösökön a türelmi rendelet hatása alatt íródott egy levéltöredék így hangzik: „... A Karakó Szőrösöki Aug. Confes. valló szegény árva Eklesia a régi elvett Lelki kintseit visszatéríteni kívánván, — kérjük azért T. Senior urunkat, hogy egy tanításra alkalmas iffjút rendöljön, hogy ezen kegyelmes parantsolatnak s boldog időnek mennél hamarabb tökéletességére vehetnénk“. (Ehm. lt. V. 3, 26. l.) Mutatóul irtuk ezt ide, hogy lássuk, milyen hatása volt a türelmi rendeletnek a népre. A templom 1790/91-ben épült, új templom pedig 1844-ben. (László János: A karakószőrösöki gyűl. tört.)

Nagy- és Kispirit 1781-ben már mint Kerta fiókgyülekezete szerepelnek. 1787-ben a gyülekezet 61 lélekből állott. Mivel a kispiriti ref. iskolát az evangélikusok is igénybe vették, 1874-ben közös iskolai magtárt alapítanak, melyhez az evang. hivek is négy éven át hozzájárultak. (László János: Gyülek. tört.)

Somlószőllős történeti adatait az 1779-iki tűzvész megsemmisítette, így erről a korszakról nem sokat jegyezhetünk fel. A gyülekezet temploma 1795-ben, iskolája 1878-ban épült. (Ehm. lt. V. 3, 26. l.; Gyülek. tört.)

Somlóvecse temploma 1787-ben még közös volt a reformátusokkal, de az egyenetlenkedés miatt a vármegye beavatkozására elváltak a hivek. 1793-ban kelt „Vetsei két Evang. felek között a közös templomról való örökös szerződés“. (Ehm. lt. XXVII., XXIV. 4.) Mostani temploma a gyülekezetnek 1847—48-ban, iskolája 1868-ban épült. Markos Ferenc 600 □-öl rétét adományozott az egyházközségnek. (Ehm. jkv. 1909: 59.)

Noszlop Somlószőllőshöz tartozik. Az itt lakott Noszlopy-család tagjai régi idők óta Nagyszőlős inspektorai voltak. 1810-ben itt volt az egyházmegyei közgyűlés Noszlopy Gábor házánál. (Ehm. lt. IV. 15.)

Nagyalásony régi temploma 1786-ban, az újabb, megnagyobbitott 1830/31-ben, új iskola 1898-ban és 1905-ben épült. (Ehm. jkv. 1905 : 27. l.) Barcza Ignác végrendeletileg 7 hold földet hagyományozott a gyülekezetnek. (Ehm. jkv. 1907 : 34. l.) A Barcza-család mindenkor nagy pártfogója volt az egyházközségnek.

Nemesvid ritka előrelátással megépített gyülekezet. 1881-ben „a vidi fiókegyház 13 hold földet szerzett s 1000 forint tőkével bir, mely biztos kamatozásra van elhelyezve; buzgó törekvése oda irányul, hogy rövid idő múlva leánygyülekezetté alakulva, kebelébe tanítót vihessen“. 1882-ben az egyház földbirtokát 29 holdra egészítette ki. 1892-ben ehhez 25 holdat vett a gyülekezet s így tanítói állás szervezésére 54 hold földje van. 1905-ben alakult leányegyházközséggé s első iskolája is ez évben épült. (Ehm. jkv. 1881 : 3. kk.; 1882 : 3.; 1892 : 9. h.; 1904 : 70.; 1905 : 7. l. és 67. p.)

Dabrony temploma 1855-ben leégett; az új 1862-ben épült fel. 1909-ben új, szép iskola épült. (Ehm. jkv. 1910 : 13. l.)

Nemesszalók temploma 1789-ben, iskolája 1867-ben épült. Szalóki Rozália 5 hold földet hagyott a gyülekezetnek. Az egyházközség 1908-ban államosítani akarja iskoláját, mivel azonban ez nagy terhet rótt volna a gyülekezetre, az államosítás abbamaradt. (Ehm. jkv. 1889 : 6, 1908 : 67, 1909 : 69. p.)

Csögle evangélikusai 1922-ben különváltak a református egyháztól. (Ehm. jkv. 28. l.)

Marcaltgergelyi a türelmi rendelet után, 1783-ban építi templomát. 1788-ban Ritzinger Pál az iskola-mester. A gyülekezet új, monumentális temploma 1910-ben épült. (Gyűlek. tört.)

Külsővat templomát 1903-ban építették. (Ehm. jkv. 56. p.)

MÁSODIK RÉSZ.

Az esperesség története.

— Közigazgatás, tanügy. —

Az egyházmegye csak hosszú fejlődés után kapta mai alakját. A dunántúli egyházkerület legrégibb ismert esperesei Beythe István püspök haláláig (1612) Reczés, Thokoich, Vidos, Klaszekovich és Magyarai. Ezek kormányozták az egyházkerületet, de természetesen a maitól lényegesen eltérő beosztással. Később kilenc esperességre oszlott a kerület. (Poszvék, 1903. névt.)

Musay püspök 1661. évi jegyzéke szerint a mai veszprémi egyházmegyei gyülekezetek így oszlottak meg: I. Zvonarics Sámuel seniorátusában: Szergény, Vatt, Dobron, Ukk, Kerta, Nagyszöllös, Doba, Devecser, Koppán, Ajka. II. Szentmiklósi János seniorátusában: Vaszar, Csót, Ugod, Bakonytamási, Varsány, Sikátor, Teés (Thees), (Bakony-) Szombathely, Csurgó. (Payr: Eht. eml. I. 147., 148. l.) .

1681 után először csak a győri és kemenesaljai esperesség létezett az előbbi kilenc helyett (a tolna-baranyai esperesség csak 1715-ben alakult); ebbe a kettőbe voltak beosztva a mai veszprémi egyházmegyei gyülekezetek.

A győri egyházmegye esperese 1692—1711-ig Bors Mihály, ki mellett Vice-Senior volt Tóth-Sipkovits János, akkor pápai, később tétii lelkész és püspök. 1711—1737-ig Károly István a győri esperes. Ennek eskümintáját aláírták e gyülekezetek lelkészei: Töszér, Sikátor, Vanyola, Tés. Egyházlátogatási jegyzőkönyvében szerepelnek Gecse (Rectorát említi), Csót (Rector), Vanyola, Bödöge (Rector), Szombathely, Bánk (lelkész), Sikátor (Rector), Varsány, Szentlászló, Tamási, Teszér (lelkész); 1730-ban: Csernye, Súr; 1737-ben: Eskü, Tés. 1737-ben „Némelly Ekklesiákban lévő egyenetlenségek” miatt több lelkésszel helyet cseréltetett „a Sz. Társaság” (kispéci esperesi gyűlés).

Az 1725-iki névtár szerint ekkor a gyülekezetek beosztása ez volt: Kemenes megyében: Szergény; Zala megyében: Rigács és

Garsa ; Veszprém megyében : Külső-Vatt (Rector), Gergöli (Rector, neve ismeretlen), Szalók (Rector) Dobron (Rector), Aláson, Nagyszőlős, Kerta, filiájával Szörcsökkal, Kamond (Rector), Ajka.

A győri 1725-iki jegyzékben már nagy számmal szerepelnek az elfoglalt gyülekezetek: Veszprém megyében: Gecse és Vaszar, per Pontificios occupatae (a pápisták által elfoglalva) Pápa, occ., Teszér, occ., Varsány, occ.

1737—1742-ig Tóth-Sipkovits János a győri esperes, ki 1737-ben kezdte meg az ekklesiák vizitációját. Ennek püspökké történt megválasztása (1742) után Németi Sámuel került az egyházmegye élére. (Payr: Eht. eml. I. 147., 148., 301., 313., 314—322., 324., 325., 329., 371—374. l.)

A kemenesaljai egyházmegye esperese 1695—1704-ig Asbóth János („kinek, mint Nazarénusnak, sohasem érte haját és szakállát borotva”), ki 1695-ben a következő gyülekezeteket látogatta meg: Szergény, Gergöli és Külső-Vath, Dobron (Aláson és Szalók a filiái), Kerta és filiái: Szercsék és Komond, Nagyszőlős és filiái, Vecse és Doba, Devecser város, Ajka, Mersel (Merse). Az 1696. évi mihályfai esperességi gyűlésre meghívó levél szerint „Sz. Ecclesiánk eleibe praescribált LXIX. Egyházi Törvénye, Canonnya vagy Articulussa azt tartja, hogy az Jó-rendtartásnak esztendőnként öszvő köllessék kétszer gyűlniek“ . . . Ezen a gyűlésen ordinálták többek közt a devecseri és a szergényi lelkészt is. 1704—1706-ig Lénárt Benedek consenior kormányozta az egyházmegyét. 1706-ban választották seniorrá Aáchs Mihály, akkor devecseri, később nemescsói lelkészt, a „Zengedező Mennyei Kar“ (népies nyelven Graduál) szerkesztőjét, ki azonban 1708-ban meghalt. 1708—1713-ig Lénárt Benedek a senior, akit, mivel feleségének vejét, a református lelkészt a szergényi szószékre felengedte, az 1713. évi kerületi gyűlés megfosztott esperesi hivatalától. 1708-tól a consenior Király Máté szentgróti lelkész volt. 1713—1716-ig Hegyfalusi György devecseri, majd szergényi lelkész a senior, aki botrányos életmódjával (I. devecseri gyűl. tört., II. korsz.) nemcsak saját gyülekezetének sirját ásta meg, hanem az egyházmegyét is igen válságos helyzetbe hozta. Ezt is úgy fosztották meg hivatalától.

A zavaros helyzetben Király Máté alesperes kormányozta a gyülekezeteket, a legnagyobb üldözések közepette, míg végre őt magát is kiüldözték egyházából a szentgróti földesúr és a plebános; kénytelen volt ekkor Nemesdömölkre menekülni. 1725-ben, egyházlátogatás közben meghalt. A lelkészek és patronusok gyűlése

még ebben az évben Mihályfalván tartott gyűlésen Csereti Mihály nemeskéri lelkészt seniorrá, Iványi Sándor asszonyfalvai, később kapolcsi, majd kövágóörsi lelkészt pedig conseniorrá választotta. Cseretit azonban 1729-ben szélütés érte és így képtelen lett az esperesi tisztséget viselni s azért ezentúl maga Iványi Sándor alesperes maradt az egyházmegye élén (1729—43.), semmit se tehetve az üldözések, az egyházak összeomlása ellen. 1744-ben Miskei Ádám lett az esperes, akit Téten igttattak be hivatalába s ki Hrabovszky (24. l.) szerint még 1773-ban is senior. Erhard György, somlósztőlősi lelkész is volt kemenesaljai esperes (Somlósztőlősen működött 1785-ig). Az 1750-iki egyházmegyei névjegyzéket l. Payr: Eht. eml. I. 375., 376. lapján. Az egyházmegyei levéltár XVI. 13. sz. darabja szerint 1768-ban *a veszprémi* egyházmegyébe tartoztak: Szombathely, Csernye, Palota, Eskü, Homokbödöge, Tamási, Teés, Szent László; a kemenesaljaiba: Nagy Alásny, Nagy Szőlős, Gergelyi, Dabrony, Ajka, Kerta (összesen 14 gyülekezet). 1775-ben Tompos Balázs gergelyi lelkész lett kemenesaljai conseniorrá, ki 1791-ben „Surrogatus Superintendens“ (Hrabovszky, 14. l.). (Payr: Eht. eml. I. 238, 240, 244, 245, 250, 253—257, 265—268, 269—275, 278, 335. l. Miskei Ádám: „A kemenesaljai esperesség története 1695—1765.“; közölve: Payr: Eht. eml. I. 289—292, 294, 299, 301, 302. l.)

László János szerint a veszprémi seniorátus inspektora 1747—1799-ig Kamondi Márton volt. (Kiskamondi gyűl. tört.)

Az 1786. évi nemesdömölki kerületi gyűlés 13 egyházmegyét alakított, köztük a veszprémi felső egyházmegyét, melynek seniora Tompos Balázs gergelyi lelkész (ide tartoztak: Gergelyi, Pápa Dabron, Nagy-Aláson, Nagy-Szőllős, Kerta, Homok-Bödöge, Vanyola, Tamási, Ajka, Vetsé, Kis-Kamond, Vath, Nemes-Szalók, Szürtsök, Pusztamiske, Csékut, Galsa) és a veszprémi alsót, melynek conseniora Kutsány István palotai lelkész (ide tartoztak: Palota, Szombathely, Teés, Sz. László, Eskü, Súr, Csernye, Sikátor). 1786-ban a veszprémi alsó egyházmegyében egyházlátogatás volt. (Ehm. lt. V. i.)

Az 1787-ben tartott egyházmegyei gyűlésről már van (latin) jegyzőkönyvünk. Ezen a gyűlésen Kutsány consenior jelen se volt (Palotán 1787-ig lelkészkedett) s az egyházmegye is egységesen áll előttünk. A gergelyi seniorális gyűlésen Szakonyi József választott conseniorrá. (Hrabovszky, 16. l.) Az egyházmegyei levéltár XVI. 2. sz. irata szerint 1789-ben a következő gyülekezetek birtak nyilvános vallásgyakorlattal: Gergelyi, Bödöge, Szentlászló, Szombat-

hely, Csernye, Palota, Öskü (Veszprém mindakét utóbbi filiájának van kimutatva), Ajka, Nagy-Szőllős, Kerta, (Galsa, Rigács, Ukk), Nagyalásny, Dabrony; *magán* vallásgyakorlással birtak: Pápa, Vanyola (Gecse, Csót), Tamási, Sikátor, Súr, Teés. Az 1790. évi gyűlés jegyzőkönyve már magyarul van írva. Ez évben már Seniorális Cassát akarnak felállítani, mely „fordíttatnék elsőben is a Seniorátusságnak szükséges költségeire, azután pedig bizonyos szükséges könyveknek kinyomattatására, p. o. Templombéli Imádásoknak kibotsáttatására“. (IX. p.) Az 1790. évi kimutatás szerint az egyházmegye lélekszáma (filiákkal, pusztákkal együtt) 10899 (Ehm. lt. X. 1.), 1791-ben pedig 16071. (Ehm. lt. XVI. 11.)

1792-ben Tompos Balázs senior és Szakonyi József consenior körlevélben ajánlják a pápai iskola támogatását. (Ehm. lt. X. 11.) 1793-ban „A N. Szalóky és N. Alásnyai mesterek a Deák nyelv tanítására köteleztettek, mivel ezen két Helységben számosabb és tehetős nemesség“ lakik s belőlük az egyházi rend is hasznos tagokat nyerhetne. A vanyolai iskolamester pedig a jobbágyhelységben sokat is foglalkozik a deáknyelvvvel, ezért figyelmezteti az egyházmegyei közgyűlés, hogy inkább más tárgyakat tanítson behatóbban. A tanítási időt a gyűlés Szent István naptól Szent Iván napig (1825-ben Szent Mihály naptól májusig, 1837-ben Szent Mihálytól Péter-Pálig) állapítja meg. (Ehm. lt. IV. 6, 2.) Az 1795. évi gyűlés (4. p.) felír a superintendentiához, hogy „ezen Seniorátusunkról az Eklésiák el ne szaggattassanak, sőt inkább még azok is, amelyek ezen vármegye kebelében vagynak, u. m. Patona, Vásony, Mentsely, hozzá foglaltassanak“. „A Pápai és Palotai Szegény Deákoknak aratás és szüretekre collectájok recomendáltatik minden eklesiáinkban.“ Tompos Balázs és Szakonyi József ugyanez évben küldik ki a kerület által kiadott „Mestereket illető törvények“-et. Ennek 7. pontja így szól: „Az szokott harangozást . . . nem a magok tetszése szerint, hanem Predikátorjoknak rendeléséből tselekedjék“. 9. pont: „Minthogy az a parrasz a gyülekezetekben, hogy a Mesterek igen nyalkán viselik magokat, azért tisztességes ruhában járjanak, Frantzia kalapot, Selyem keszkenyőt, kitzifrázott rövid mentét ne viseljenek, hanem olyant, amelyben a predikáló székre is felmehetnek“. 10.: „... a Lakodalomban ne tántzoljanak, hanem vége lévén az ebéd és vatsorának, mindjárt haza mennyenek“. (Ehm. lt. IV. 13, 2.) Az 1863. évi gyűlés határozta csak el, hogy az esperes ne erősítsen meg olyan híványt, melyben a harangozás az iskola-tanítói köteleességektől elkülönítve nem leend.

1796-ban Kamondy Márton, Tompos Balázs és Szakonyi József körlevelet intéznek a gyülekezetekhez a pápai iskola támogatása tárgyában: „Már több tiz Esztendőktől fogva tart az a közhaszonra, kivált az Isten dicsőségére célzó igyekezetünk, hogy e mi Seniorális Megyénk felső részében, nevezetesen Pápán, építhetünk egy olly Triviális Oskolát, amelyben apróbb tanuló Gyermekünk jól elkészíttethessenek a Felsőbb Oskolákra, vagy pedig a hasznos kézi mesterségekre. Azért ezelőtt ött Esztendővel ugyan itt Pápán tartott Seniorális Gyűlésünkben az a hasznos szándék tovább is megerősítettén, az akkor jelen levő Gyülekezeteink Érdekes Előljárói kezdettek is pénz és gabonabéli szép ígéreket tenni, mind az oskola építésére, mind az Oskola Tanítók és szegény Alumnus Deákoknak tartására nézve“. Szegény alumnus deákokat küldenek ki a gyülekezetekhez, hogy azok pénzt, gabonát, főzelékfélélt gyűjtsenek a „szűk, alkalmatlan és pusztulófélben“ levő iskolaház megépítésére. (Ehm. lt. 21.)

Az esperesi egyházlátogatások ebben az időben sűrűn követik egymást (1786, 1792, 1795, 1798, 1801, 1803—1806, 1808—1811, 1813). A tanítás rendes menetére nagy súlyt fektetnek a látogató seniorok. „Öszvetett erővel azon igyekezzenek a Tanítók és hallgatók, hogy nemcsak Téli, hanem Nyári oskola is legyen.“ „Sok drága hasznót lehetne az iskolai tanításból várni, ha a nótáriusi hivatal elválasztathatnék a mesteri hivataltól.“ (Ehm. lt. V. 4, 17. l.) Egy sári viszálykodó házaspár „megintetett, hogyha magát meg nem jobbítja, tegyen jelentést az ekklesia a Seniorátus előtt, hogy a vármegyében lehessen panaszt tenni ellene“. (V. 4, 8. l.) Ha valamely gyülekezetben akad olyan, aki nem él az urvacsorájával, vagy ritkán él vele, azt jegyzőkönyvileg róják meg. Az 1798. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv az egyik gyülekezetben két egyént nevez meg, „akik felette ritkán élnek a Szentségekkel. Ezekre nézve azt hagytuk, hogy Tiszteletes Ur, a Curátor és más egy pár előljáró jelenlétében intse meg ismét őket, azt is jelentvén nékiek, hogy a Magistratus előtt bévádoltatnak és ha betegségek következnek, avagy halálok, kevés lelki vigasztalásra és tisztességes eltakarításra tarthatnak számot“. (V. 4, 14. l.) Másik gyülekezetben egy egyént „előnkben hivatuk: minden jobbulást ígért, hogy bejár a Templomba s a jókkal társalkodik“. (V. 3, 31. l.) Egy részegesködő írásbeli nyilatkozatot ad, melyben kijelenti: „Megeszmérem gonosz mértékletlenségemet a bor és pálinka italban és akik ezt nekem szemre hányják, azokat legjobb akaróimnak tartom, tellyes

tehetségem szerint minden erőmből harcolok az én gonosz vétkem ellen. Ha pedig ellenkezőképpen fogok cselekedni, az édes Tiszt. Senior Uraim úgy büntessenek, mint magoknak fog tetszeni“. (V. 3, 25. l.)

Az 1800. évi egyházmegyei gyűlésen néhai Kamondy Márton helyébe Szakonyi Ferenc, Tettes Assessor választott seniorális inspektorrá. Az 1803. évi kerületi gyűlés jegyzőkönyvének 31. pontja szerint a veszprémi seniorátusság veszprémi felső és alsó seniorátusságra osztott. Az utóbbinak seniora Hrabovszky György, palotai lelkész, inspektora pedig Bóday Mihály, majd 1807-től Kelemen Pál fiskális assessor. A felső egyházmegye élén megmaradtak Tompos Balázs, Szakonyi József és Szakonyi Ferenc. Tompos, „öregségének bajai miatt több ízben letette volt a Seniorságot, mely lemondása tsak közelebb vétetett bé 1803. 12. Oct. a Kis-Somlói kerületi Gyűlésen“. (Hrabovszky, 14. l.) Az 1804. évi gyűlés határozza el, hogy egyházmegyei levéltár is legyen, mely határozat 1839-ben megújított. (1842-ben rendezték a levéltárt Perlaky István, dabronyi hitszónok és Szakonyi János táblabíró.) Az 1805. évi jegyzőkönyv 26. pontja szerint: „Az is hitelesen beadatott, hogy a Cserneyi Mesterné a vizitáció alkalmatosságával hivattatván háromszor is a kurátor által némelly hibáinak megismerésére, nem állott elő. Hogy illyen gorombaságok jövődre ne történnyenek és a Mesternék is az egyházi Felsőséget megismerjék és tudják betsülni, a Seniorális Cassában fizetendő 2 forintra büntettetett“.

Az elavult Graduál helyett az új egyházkerületi énekeskönyvnek minden gyülekezetbe való bevezetését kötelezővé tette a superintendencia. Homokbödöge, Tamási, Bakony-Szombathely nem akarta ezt az új könyvet bevezetni, ezért az utóbbi két helyen a zendülők főbbjeire 30, a kisebb vétkesekre 25 pálca-büntetés szabott. (Ker. jkv. 1806., 22. p.; Ehm. lt. II. 85., X. 38.) Nagy felzúdulás volt Alásonyban és Nagyszőlősen úgy, hogy Szakonyi József senior és Szakonyi Ferenc seniorális inspektor Veszprém vármegye vice-ispánjához nyujtanak be folyamodványt, melyben elmondják, hogy „... valami bujtoató Levél következtében nagy Lármával parancsolóképpen a Predikátor uraknak megmondották, hogy abbul énekelni ne merészeljenek, hanem a régi u. n. Gradváltból. A Gazdáknak pedig 4 forint büntetés alatt tilalmazták, hogy abból ne énekeljenek, sem a templomba ne vigyék“. Kérik az alispánt, hogy az izgatók megbüntettesenek. Ez az ügy a helytartó-

tanácsot is foglalkoztatta és a vármegye alispánjához foganatosítás végett intézett szigorú végzés által lett befejezve. (Ehm. lt. XXVII., XXIII. 8.; Ehker. gy. jkv. 9. p.; Ehm. jkv. 1811., 1. 4. p.)

Az 1806. évi jegyzőkönyv 19. pontja közli: „Felolvastatott T. N. Veszprém Vármegyének azon kegyes rendelete is, mely a cathéki-
zációkat sürgeti. Ezt amint köszönettel vette az egész Megye, úgy meghagyatott minden T. Lelki Atyának, hogy a Falu Birák és Esküttek erejével tellyesítsék azt félelem nélkül, nagy bátran büntetvén a jövőben ellenkező Atyákat, aszerint, amint a Parancsolatban meghatározottat“.

Az 1811. évi gyűlés az elhalt Szakonyi József senior helyét Berke Mihály pápai (később ajkai, majd gergelyi) lelkésszel töltötte be. Az 1812. évi gyűlés 4. pontja állást foglal az egyházmegye szétválasztása ellen: „Közakarattal az határozottat meg, hogy az egész Veszprémi Megyében való Gyülekezeteinknek összekapcsolatásuknak szükséges megerősítése a jövő kerületbeli Gyűlés alkalmatosságával kéretessék és a Megyebéli Gyülekezeteknek akármilyen szinten leendő elosztása jövőre meggátoltassék“. Az 1813. évi gyűlés már ismét az egész egyházmegye közgyűlése.

Hogy az 1817. évi reformációi jubileumot hogyan ünnepelték a gyülekezetek, arról tanuskodik Berke Mihály senior levele: „Midőn a Vallásbeli Szabadságnak Innepét szenteltük, Luther Márton lelkével nem beszélhattunk, nem tehattunk, szorosan az uniformitáshoz lévén kapcsoltatva, úgy annyira, hogy az egy Predikálláson kívül majd semmire engedtetett“. (Ehm. lt. XI. 30.)

Az ezidőbeli egyházi fegyelemre jellemző a következő eset. A varsányi hívek erőszakkal elvették tanítójuktól a templom kulcsát, ezért az 1816. évi egyházmegyei gyűlés botbüntetésre ítélte a tetteket, kik az 1818. évi gyűléshez folyamodtak, hogy az egyházmegye változtassa át ezt a büntetést pénzbüntetésre. A gyűlés azonban fenntartja határozatát és felszólítja a seniort, hogy a határozatot végrehajtsa. (2. p.) A második eset: egy nagyalásnyi asszony panaszt tesz férje ellen s kijelenti, hogy nem tud vele együtt élni. Az egyházmegye a seniort és inspektort küldi ki az ügy megvizsgálására. (1818, 12.)

Az 1825. évi gyűlés két pénztárost választ az egyházmegyei pénzek beszedésére (eddig a senior szedte be), 1826-ban azonban a beszedést már csak egy pénztáros végzi. Ugyanez évben az iskolák megvizsgálására dékánok választottak, akiknek „joga legyen bármely iskolát esztendőnként többször is meglátogatni“. 1831-ben Szakonyi Ferenc, öregségére való hivatkozással, lemondott 30 esz-

tendőn át viselt inspektori hivataláról. A gyűlés tagjai „ötet közértelemmel kívánják megtsisztelni azzal, hogy a hivatal nevezetét élte napjaiban“ viselje. Utóda Kamondy Ferenc táblabíró lett. Az egyházmegye féltékenyen őrzi szabad választási jogát. 1832-ben az egyházmegyei jegyzői tiszt megüresedett, „Senior Ur kinyilatkoztatta, hogy az egyházi Cánonok szerint a nevezés ötet illetvén, ekképpen azon Jegyzőséget betölteni is kívánja; azonban erre nézve az egész Gyűlés az ezen Seniorátusban gyakorlott szokáshoz, mely szerint N. T. Senior Ur kandidál, a seniorátus pedig választ, ragaszkodik“. Ugyanezen gyűlés 7. a. pontja kimondja: „Köteleztetik a Tót Gyülekezetben való minden Oskolatanító, hivatal vesztés alatt, minden nap 1 órát Nemzeti Honi Magyar Nyelv tanítására fordítani, melyben ha maga jártas nem volna (ami szégyen s fel se tetethetik tanult ember felől), azon szomorú esetben tartozik vagy Preceptor e végre felvenni, vagy hivatalát odahagyni“. c) „A tisztán Tót Gyülekezetekben most is már legalább minden negyedik Vasárnapokon Magyar Prédikációk tartassanak.“ 1832-ben szép könyvjúteményt hagyott az egyházmegyére Sikos István pápai prédikátor, melynek használható darabjai az 1913. évi gyűlés határozata szerint a soproni főiskolának, a műbeccsel bíró régiek pedig a veszprémi múzeumnak jutottak.

Mivel az egyházmegyei gyűlések alkalmával a napirenden volt sok tárgy miatt a számadások átvizsgálása sokszor elmaradt, azért az 1835. évi gyűlés egy számvevőt választ, ki viszont a négy tagból álló censuralis deputatio elé terjeszti észrevételeit. 1837-ben választott az egyházmegye rendes, állandó törvényszéket is (eddig esetről-esetre választattak bírák). 1842-ben külön rendkívüli gyűlés keretében igtatják be hivatalába a Kamondy Ferenc helyébe lépett Szakonyi István veszprémmegyei főbíró seniorális inspektorrá. Az 1843. évi gyűlés az eddigi, gyülekezetről-gyülekezetre való vándorlást nem találván helyesnek, azt határozza, hogy ezentúl a seniorális gyűlések felváltva Veszprémben és Pápán tartandók. Az ugyanezen évi kerületi gyűlés „az életkor terhei miatt elgyengült Berke Mihály esperest Egyházi Megyénk terhes foglalatosságainak továbbvitelétől felmentette“. Az egyházmegyei gyűlés kimondotta, hogy ezentúl az egyházi hivataloskodók 6 évre választassanak. Az újonnan megválasztott Szedenits György, palotai lelkész ünnepélyesen beiktatott még ez évben az esperesi hivatalba.

Ebbe a korszakba esik nemzeti irodalmunk új életre ébredése, a nemzet erőinek a kultúra szolgálatába állítására irányuló törekvés.

Ennek a visszhangja megvan az egyházmegyében is. Az 1844. évi gyűlésen László János, karakószörcsökí (később kiskamondi) tanító indítványozza, hogy egyházmegyei könyvtár állíttassék fel. A gyűlés kimondja hogy aláírási ívet köröz megyeszerte s ennek alapján fog határozni. Ugyanez alkalommal „Egyházi Főnök ur jelenti, miszerint ezen számosabb Gyülekezetből álló Egyházi Megyének szellemi s tudományos tekintéllye üdvös virágzásából, különösen pedig az Egyháziak nemcsak vallásos, hanem politikai tágasabb fejlődésének könnyebb alkalmazásából, ezen megyében Egyházi Olvasó Társaságot felállítani kíván“. Az egyházmegye ezt az indítványt is örömmel támogatja; 1845-ben már az alapszabályokat is felolvasták. A gyülekezetek nagy távolsága miatt azonban mind a két indítvány kivihetetlennek bizonyult. 1845-ben Szedeníts esperes, Szakonyi István felügyelő társaságában egyházlátogatást tartott. Az 1846. évi egyházmegyei gyűlés tárgyalta dr. Székács József budapesti lelkész azon indítványát, mely szerint ő esperességi, kerületi és egyetemi papi konferenciákat javal (a mai lelkészi értekezletek). Az egyházmegye az indítványt elfogadja azzal, hogy az egyházmegyében a decanátusi (= iskolavizsgálói) felosztás szerint három kört alakít; az értekezleten szívesen látná a nem lelkészeket is.

Az 1848-iki egyházmegyei gyűlés örvendezéssel köszönti a legújabbban kihirdetett törvényeket, „mellyek vallásunknak is egyenlőséget és teljes viszonyosságot szereztek, hő lelkesedéssel emlékezett azon nemes indulatu hazafiakról is, kik nemzetünk dicső átalakulását összetett vállakkal kivívták“. 1853—1859-ig csak „országfejedelmi biztos“ jelenlétében gyűlésezhetik az egyházmegye; a gyűlés helyét, idejét és tárgysorozatát előre be kellett jelenteni a főszolgabírói hivatalnál. Az esperes „elősorolja a tanácskozássra *engedélyezett* tárgyakat“. Az 1859. évi jegyzőkönyv (ez már nyomtatott) szerint ez évben esperesi egyházlátogatás volt. Ez a gyűlés elrendeli az egyházmegyében iskola-tanítói értekezletek tartását; az ezeken való megjelenést az 1862. évi gyűlés minden tanítóra kötelezőnek mondja ki.

Az 1860. évi gyűlés jegyzőkönyvében az esperes ezeket mondja: „Ma már nincs ellenörkődő biztos körünkben, intézkedhetünk egyházi ügyeinkben régi autonom szokásaink és törvényeink szerint“. E jegyzőkönyv 4. pontja szószerint így hangzik: „Az 1859. évi szept. 1-én kelt vallást szabályozó patens által félrevezetett s az önkormányzati állapotból kilépett négy gyülekezet, u. m.: Csernye, Súr, Tés és Öskü, írásbeli nyilatkozatot adván be az iránt, hogy

tekintetbe véve, miszerint csak az összetartás s egyetértés nyújt szilárd alapot s nekik nem volt szándékuk az evangéliumi vallást összetartó történelmi kapcsolatokat széttörni, azért magukat ezen autonómiai téren maradt egyházba ismét bekebelezettni óhajtják. Az önkormányzati téren megmaradt 18 egyházmegyei gyülekezet zokon vette ugyan az említett négy gyülekezetnek az egyedül törvényes térről lelépését s fájt, hogy az elszakadás, habár csekély időre is, de megtörtént; miután azonban a megtérőknek a vallásos szeretet mindig nyitva tartja a megbocsájtást s folyamodók azon szilárd meggyőződéssel kívánnak visszalépni, mikép az egyház törvényeit jövőre semmiféle érdeknek fel nem áldozzák, örömmel visszavételek és bekebelezettek“.

Mivel az összes ügyek, különösen az iskolavizsgálati jelentések letárgyalására nem szokott elég idő lenni, azért 1866-ban határozatba ment, hogy ezentúl az egyházmegyei gyűlés két napig tartson.

Szedenits György halála után Tatay Sámuel bakonytamási lelkész lesz az esperes, a betegeskedése miatt lemondott Szakonyi István felügyelő helyét pedig Matkovich Tivadar foglalja el. Mindkettőjüket egyszerre iktatták be 1868. év elején. 1870-ben Karsay Sándor superintendens egyházlátogatást tartott az egyházmegyében. 1875—1878-ig Ajkay Imre, 1879-től Purgly Sándor az egyházmegyei felügyelő. Az utóbbi 1879-ben lelkészözvegyek gyámolítására 150 forint alapítványt tett az egyházmegyénel (1882-ben ehhez Ajkay Imre is 150 forintot adott, 1887-ben pedig hozzácsatoltatott a Mozgay-testvérek alapítványa is).¹ Az 1879. évi gyűlés az iskolavizsgálati jelentések kapcsán kiemeli, hogy „leginkább kimagaslik a pápai felsőbb osztály, mely Gyurácz Ferenc vezetése alatt csakugyan azon színvonalra emelkedett, hogy bármely magasabb tanintézet jól vezetett növendékeinek is követendő például szolgálhat. Tanítatik itt különösen a magyar irodalommal egybekötött népművelődési történet, mely Gyurácz Ferenc úr által szerkesztetik“.

Az 1883. évi közgyűlés három tagu küldöttséget küldött ki, hogy megköszönje „a klosterneuburgi apát és apátság azon páratlan nagylelkűségét, mely felülemelkedve a felekezeti szűkkeblőségen, a sári evang. gyülekezet s annak iskolája és lelkésze segélyezésére 600 forintba rugó összeget áldozott“. Az előző éven a

¹ A lelkészi gyámolda alapszabályait l. az 1890. évi egyházmegyei jkv. függelékében.

bakonytamási gyülekezet *mérsékelt* áron kért téglát és cserépszindelyt a szentmártoni főapátságtól, a kérvény azonban ezzel a hátrattal érkezett vissza: „A kath. nevelési alapok nem arra valók, hogy abból más felekezetek tanügye segélyeztessék“.

Az 1893-ban meghalt Tatay Sámuel helyére az egyházmegye bizalma ritka egyetértéssel (az összes 22 jogérvényes szavazattal) Gyurázt Ferenc pápai lelkészt ültette az esperesi székbe. Ugyancsak 1893-ban hunyt el Purgly Sándor felügyelő is; helyette Belák István lett még az évben a felügyelő. Gyuráz 1893-ban és 1895-ben egyházlátogatást végzett s ez alkalommal főleg nőegyletek alakítására, az iskolatgy fontosságára terelte a gyülekezetek figyelmét. 1895 végén püspökké választván, Gyuráz letette esperesi tisztét s helyébe 1896-ban Szalay Ferenc várpalotai lelkész lépett. 1898-ban az esperes „örömmel jelenti, hogy az egyházmegyei lelkész kör megalakult“. 1900-ban Belák István felügyelő 200 koronás alapítványt tesz az egyházmegye javára.

Szalay Ferenc elhunytá után Hofbauer Pál bakonyszombat-helyi lelkész lett az esperes 1906-tól 1911-beni nyugalomba vonulásáig. Utóda, Szalay László somlószőllősi lelkész (1911 és 1912) csak egy évig viselte az esperesi tisztet. 1913-ban Takács Elek homokbödögei lelkész választott esperessé. 1913-ban özv. Szalay Ferencné Trsztýénszky Vilma az egyházmegyei gyámoldának 1000 koronát hagyományozott. Ugyanez évben egyházmegyei belmissziói egyesület alakult, mely 1914-ben tartotta első vallásos estélyét Magyar-szombathelyen.

1915-ben meghalt Belák István „az egyház világi papja“ (a jegyzőkönyv szavai). 1916—1921-ig dr. Kluge Endre pápai ügyvéd, 1921—1925-ig Belák Lajos pápai főszolgabíró ügyelői tisztet. 1925-ben Mihály Sándor pápai gazdaság. . . egyházmegyei felügyelővé-, 1926-ban Purgly Pál nagyveztegyházmegyei felügyelővé választatott.

1920-ban az egyházmegyében püspöki egyházlátogatást tartott Kapi Béla püspök, Takács Elek esperes társaságában. Ez alkalomra minden gyülekezetnek meg kellett iratnia történetét.

Az egyházmegye összes gyülekezeteiben a lélekszám 1917-ben 25.216. (Ehm. jkv. 31, 67. l.)

*

Az egyháznak nem annyira nagy lélekszáma, mint inkább nagy lelkekre van szüksége.

A multat megirtam. A jövő töletek függ!

REFORMÁTUS FŐISKOLAI KÖNYVTÁR

P Á P A

